

M. AUGE & J.-P. COLLEYN

ANTROPOLOJİ

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 23 | 3. BASKI

DOST

ANTROPOLOJİ

MARC AUGE & JEAN-PAUL COLLEYN

Türkçesi: İsmail YERGUZ

ANTROPOLOJİ GÜNÜMÜZDE RİTÜEL TUTKUSU VE ŞAMANİZMDEN SILICON VALLEY'E KADAR ÇALIŞMA ALANINI GENİŞLETMEKTEDİR. KAVRAM VE YÖNTEMLERİNİ GÖZDEN GEÇİRMEKTE, FARKLILIKLARIN VE ENGELLERİN KALDIRILMASIYLA BİRLİKTE ORTAYA ÇIKAN ÇELİŞKİLER İÇİNDE ÇAĞDAŞ DÜNYANIN KARMAŞIKLIĞINI DEĞERLENDİRMEYE ÇALIŞMAKTADIR. BU KİTAP, TERCİH ETTİĞİ ÇALIŞMA ALANINDAN ARAŞTIRMA SONUÇLARININ YAZIYA GEÇİRİLMESİNE, DİSİPLİNİNİN BELLİ BAŞLI TEORİK HİPOTEZLERİNE, ALAN SORUŞTURMALARINA, KULLANABİLECEĞİ KAVRAMLARA KADAR ANTROPOLOJİNİN ETKİNLİKLERİNİ GÖSTERİYOR BİZE. ALANIN SON YILLARDA EN ÇOK RAĞBET GÖREN İKİ ARAŞTIRMACISININ KALEMİNDEN ANTROPOLOJİYE VE ONUN DİĞER DİSİPLİNLERLE İLİŞKİSİNE DEK NİTELİKLİ BİR ÇÖZÜMLEME.

Kültür Kitaplığı: 23; Antropoloji: 1





D

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 23

D

Marc Augé

Marc Augé EHESS'te (Sosyal Bilimler Yüksek Okulu) yöneticilik yapıyor. Afrika ve Latin Amerika'da çalıştı. Özellikle *Non-lieux* (1992) ve *Pour une anthropologie des mondes contemporains* (1994) adlı yapıtlarıyla tanınır.

Jean-Paul Colleyn

Jean-Paul Colleyn aynı kurumda doçent. Antropolog ve sinemacı, Afrika uzmanı, yayınları dışında otuz kadar belgesel filme de imza atmıştır.

Augé, Marc & Colleyn, Jean-Paul
Antropoloji
ISBN 978-975-298-199-7 / Türkçesi: İsmail Yerguz
Aralık 2019, Ankara, 120 sayfa
Kültür Kitaplığı: 23; Antropoloji: 1

ANTROPOLOJİ

Marc Augé & Jean-Paul Colleyn

DOST

ISBN 978-975-298-199-7

L'anthropologie
Marc Augé & Jean-Paul Colleyn

© Presses Universitaires de France, 2004

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Dost Kitabevi Yayınları'na aittir.
Birinci baskı, Ekim 2005, Ankara
İkinci baskı, Eylül 2014, Ankara
Üçüncü baskı, Aralık 2019, Ankara

Türkçesi, İsmail Yerguz

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican

Erdal Akalın - Dost Kitabevi / *Sertifika No:* 12386
Karanfil Sokak No: 11/4, Kızılay 06420 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 419 18 51
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti. / *Sertifika No:* 16157
İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi
1514. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Antropoloji genel olarak insanı inceler. Belli başlı iki dalı vardır: Fizik antropoloji –biyolojik özellikleriyle insanın incelenmesi– ve sosyal ve kültürel antropoloji. Biz bu çalışmada sosyal ve kültürel antropolojinin, dillerin, ekonomik, sosyal, politik ve dinsel organizasyonların gelişme biçimlerini irdelemesini ele alacağız. Bu uçsuz bucaksız alanı bütünüyle kucaklamak mümkün olmadığından, antropolojinin hem klasik hem modern özellikler taşıyan belli bir anlayışı üstünde yoğunlaşmayı yeğledik. Geçmişin teorileri –yanılgıları da dahilolmak üzere– bize çok şey öğrettiğinden klasik, bu disiplin geleneksel bir otorite açısından verilmiş hazır açıklamalarla yetinmediğinden modern.

Antropolojinin yöntemlerinin, gözlemlerinin ve analizlerinin tümünün, farklılıkların ortadan kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkan çelişkiler içinde dünyanın karmaşıklığını değerlendirmeye yardımcı olmasına katkıda bulunduğumuzu söylemek istiyoruz. Antropolojinin katkısı, her

şeyden önce, özel bir metodolojiye dayanmaktadır: uzun süreli alan çalışması, katılımcı gözlem, dünyayı kendi açılarından yorumlayan sosyal öznelerle doğrudan iletişim. İkinci olarak, kendisi de bir tarihe dayalı olan epistemolojik zenginliğe dayanır ve bu tarih aynı zamanda kavramlarının ve teorik hipotezlerinin tarihidir. Çağdaş kaygı ve uğraşlarımız içindeki uzantılarıyla birlikte bu tarihin araştırılması esastır, çünkü tüm insan bilimleri çoğu zaman örtük ve sadece analiz çalışmalarıyla gün ışığına çıkarılabilecek antropolojik varsayımlara dayanır.

Bu kitabın –pratik bir amacı olan– belirgin özelliği yaşadığımız dünyadaki farklılıkları anlamaya yardımcı olacak araçları okuyucunun hizmetine sunmasıdır. Bu amaç kolay gibi görünse de sonuca götürecek yollar tuzaklarla doludur: çok fazla yayın, vokabüler zorlukları, uzmanlık alanına giren bazı yapıtların anlaşılamaması. Uzman, "kitle"nin sorularına pek kulak vermez, öyle ki, herkesin anlayabileceği dille yazılmış bir kitapta bilimsel çalışmaları konunun uzmanı olmayan okuyucuların beklentilerini karşılama çabası içinde olmadan "aktarabilmek" zordur. Gerçekten de, antropologlar uzun süre bir uzmanlık vokabüleri geliştirebilmiş olduklarına inandılar ama birçok tanım konusunda gerçek bir konsensüse varmış değillerdir. Bir an önce bir bilgiyi özümsemek isteyen, eğitimsiz okuyucu belli bir sıkıntı hissedecektir bu bağlamda, ama bu somut tutarsızlığın nedeni kavramsal düşüncenin özellikleridir. Kesin gerçeklikler içeren güçlü teoriler ütopyalardan başka bir şey değildir. Bugün bütün kapıları açan bir anahtar imgesinin yerini bir alet kutusunun aldığını söyleyebiliriz; bu

kutudan her araştırmacı istediği aleti alabilir ve kendine göre yeniden biçimlendirerek yeni değerlendirmelerle yol alabilir. Gerçekten de, özel bir anket çalışması, hemen her zaman, benimsenmiş kavramları, gözlemlenmiş olguların inceliklerine uydurabilmek amacıyla yeniden kurma noktasına götürür. Bu zorlayıcı unsura antropolojiyle yakınlaşmayı zorlaştıran başka faktörler eklenir: son onyıllarda bu alanda görülen yayın patlaması dışında öteki disiplinlerdeki araştırmaları da gözden uzak tutmamak gerekir çünkü antropolojinin kendisi bir kavşak-disiplindir. Antropologların yararlandıkları terimlerin çoğu aynı zamanda herkesin kullandığı terimlerdir. Bu terimler kesinlikle "katıksız bilimsel" ya da "katıksız teknik" terimler değildir, çoğu zaman ideolojik yan-anlamları vardır. Ayrıca, şunu da belirtmek gerekir ki, gazetecilik de kendi toplumumuzda bir statü ya da bir tavrı göstermek için egzotik kavramları rahatlıkla kullanarak parodik bir antropoloji uygular: "Collège de France şeyhi", "hükümdarlar kastı", devlet televizyonunun "Büyük Manitusu" vb. Nihayet, uzmanlaşma patlaması yoğunlaşırken antropolojinin dış sınırları özellikle sosyolojiyle karışır. Antropoloji sosyolojinin niceliksel yöntemlerini kullanmaya başlar ve sosyoloji de çoğu zaman antropolog meslektaşlarının niteliksel yöntemlerine başvurur. Her iki bilim dalı da aktörlerin sosyal dünyasının anlayışını kavramaya çalışır. Sosyoloji etnografinin niteliksel yöntemleriyle yürütülen yerelleştirilmiş çalışmalar sayesinde yenilenmiştir. Bazı sosyologlar antropolojiye çok yakındır; bazı antropologlar alan değiştirirler, Afrika ya da Amazon bölgesinden Avrupa'ya geçerler. Aktörler çev-

relerindeki objelere, durumlara, sembollere verdikleri anlam aracılığıyla sosyal dünyalarını oluştururlar. Başka bir örtüşme noktası: sosyal olgu, gelenekleri değerlendirmeye çalışan ilk etnografların düşündükleri gibi, değişmez bir obje şeklinde tanımlanamaz, insanların eylemleriyle sürekli gelişen bir süreçler bütünüdür.

Yığınla kitap ve makale arasında bilinmesi gerekli olan şeyleri aksesuvar niteliğindeki şeylerden ayırabilmek hassas bir meseledir. Karar veren toplum mudur? Hangi toplum? Üniversite toplumu mu? Daha geniş bir kitle mi? Hiç kuşkusuz, genellikle anılan metinleri dikkate almak gerekir büyük ölçüde ama bilinmeyen, gözden kaçmış ya da unutulmuş metinlerin de dikkate alınması gerekir. Kuşaklar aldatıcı bir okulun hocasıdır çünkü dönemlerin değerlendirme ölçütlerinin gerçek anlamda değerlendiremedikleri çalışmaları değerlendirme alanında uzmanlaşmış bir literatür sürekli keşfedilir.

Deyim yerindeyse minyatür bir ansiklopedik yapıt oluşturma sanatı bir denge ve ölçü sorunudur. Genellemeler düzeyinde kalırsak antropolojik yaklaşımın değerini oluşturan özgünlüğü yitiririz; özel bir olgu üstünde yoğunlaşırsak ağaçlar ormanı gizler. Bir "Kültür Kitaplığı" yapıtı bize göre uzmanların paylaştıkları bilgilerin dökümünü çıkarmalı, belli başlı farkları sergilemeli ve aynı zamanda gerçek olmayan sorunları safdışı etmelidir. *Bilgi* sözcüğü zaten tartışma konusudur. Filozof Gaston Bachelard, her zaman, edinilmiş sonuçları ve önemsenen değerleri aktarmaktan öteye gidemeyen klasik basitleştirme biçimlerinden çok endişe ederdi. Bizim için, ortak bir mirası sapta-

mak ya da dünya kültürlerinin bir dökümünü vermekten çok, bu konuyu anlamayı kolaylaştıracak bazı entelektüel araçları önermeye çalışmaktır söz konusu olan. Sadece insanlıkla ilgili koşulları kucaklayan bir antropoloji alanını ele almak mümkün değildir bizim için. Dolayısıyla, bu küçük kitap ne bir sözlüktür, ne de '*Kim Kimdir?*' türünden bir yapıttır, çünkü bu sınırlı çalışmada böyle bir eğilim tüm öteki adları görmezlikten gelerek sadece birkaç adı "ortaya atmak" olur. Sonuç olarak, olabildiğince dürüst bir tavır içinde başka sesleri de duyurmayaçalışarak tercihlerimizi ön plana çıkardığımızı söyleyebiliriz bu çalışmada.

I. Bölüm

ÇAĞDAŞ DÜNYAYI ANLAMAK

I. – Terim karışıklığı

Etnografi, etnoloji, antropoloji: hem bilimsel literatürde hem de bilim dışı metinlerdeki terim kargaşası okuyucunun kafasını karıştırıyor. Dolayısıyla, kısaca bir düzen vermeye çalışalım bu kargaşaya. Etnografi, başlangıçta (XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı), "ilkel" denen halkların alışkanlıklarını, gelenek göreneklerini, etnolojiyse bu alandan çıkarılabilecek ansiklopedik bilgileri anlatırdı. Sonuç olarak, etnoloji "ilkel" toplumların incelenmesiyle ilgili bir dal gibi görünüyordu. Bu dönemde kısaca "antropoloji" sözcüğü somatik ve biyolojik özellikleriyle insanı inceleyen bir daldı. Bugün de ABD'de "kısaca" *antropoloji* dendiğinde genellikle insanların biyolojik gelişiminin ve tarih öncesi dönemdeki kültürel gelişimlerinin incelenmesi anlaşılmaktadır. Birçok departman bu alana fizik antropoloji, arkeoloji ve kültürel antropoloji dallarını da sokar.

Ama, XIX. yüzyılın sonundan başlayarak, *kültürel antropoloji* terimi, verilerin ve sistematik analizlerinin toplamı gibi kabul edilen etnografi ve etnolojiden çıkarılabilecek karşılaştırmalı eğitimi ifade eder. Öte yandan, İngiliz bilimadamlarıysa "kültürel antropoloji" yerine "sosyal antropoloji" ifadesini yeğlerler, çünkü onlara göre sosyal olguların ve kurumların incelenmesini ön plana çıkarırlar.

1950'li yıllarda, Claude Lévi-Strauss, Fransa'ya "antropoloji" ("kültürel" sıfatı olmaksızın) sözcüğünün tüm özellikleriyle insanların irdelenmesi anlamındaki İngilizce kullanımını getirmiştir. ABD'de olduğu gibi bu terim "etnoloji" sözcüğünü tahtından indiriyor ama dışlamıyordu. Yapısalcılığın yaygınlık kazanması, öteki insan bilimlerini etkilemesi, antropolojinin felsefe ve sosyolojiyle ilintileri, Fransa'da, bugün, "kısaca" antropoloji dendiğinde insan kültürlerinin çağdaş farklılığıyla ilgili olguların anlaşılması sonucunu doğurmuştur. Bu eğilim çok büyük bir nesnellik avantajı sağlamakta, belli bir dönemde donmuş kalmış, sürekli aynı şeyleri üretmekten ve ölmekten başka bir kaderi olmayan ilkel toplumların oluşturduğu bir alanı safdışı etmektedir. Bununla birlikte, şunu da belirtmemiz gerekir ki, ırkları, daha sonra etnileri ya da toplumları Batı uygarlığının üstünlüğünü ön plana çıkaran ölçütlere göre sınıflamaktan ibaret olan egosantrik görüş açısının terk edilmesi "etnoloji" sözcüğünün itibarını iade edebilmiştir. "İlkelci" çözümden vazgeçme kimi zaman "etnoloji" sözcüğünün "modern" denen bir dünyaya doğru genişlemesini doğrulamıştır: küçük ölçekli bir soruşturmaya dayalı teo-

rik bir inceleme gibi algılanan bir etnoloji, alanda çalışan bir araştırmacının uzun süreli yoğun etkinlikleri, katılımcı gözlem ve bilgi veren ve yol gösteren kimselerle diyalog. Böylece, kimi zaman kentsel etnoloji, girişim etnolojisi, yakınlar etnolojisi gibi kavramlardan söz edilebilmektedir.

Sonuç olarak, bu adlandırma köşe kapmacası –karmaşıklığına sadece şöyle bir değinebildiğimiz– bağlamında şunu söyleyebiliriz: bir insan bilimi olarak antropoloji bünyesinde fizik antropolojiyi ve sosyal ve kültürel antropolojiyi barındırır. Etnolojiyle eşanlamlı olan sosyal ve kültürel antropoloji, belirgin özellikleri ne olursa olsun, tüm insan topluluklarıyla ilgilenir. Kültürel faktörlerle açıklanması gereken tüm sosyal olguları inceleyebilir.

II. – Antropolojinin amaçları

İnsan, birçok hayvandan farklı olarak, özel bir çevreye bağlı değildir; bütün dünya onundur ve insan farklı çevrelere kültürüyle uyum sağlar. Biyolojik özellikleriyle çok farklı ve geniş bir davranış yelpazesine sahip olabilir, çünkü sadece doğal bir çevrede gelişmez, aynı zamanda uzun bir çıraklık döneminde, özel bir sosyal ve kültürel ortamda da gelişir. İnsanın sosyal bir hayvan olduğunu söylemek çok sıradan bir düşünceyi dile getirmektir ama metodolojik sonuçlar çıkarmak gerekir bundan: insanın koşulları sadece sosyal örgütlenme bağlamında düşünülebilir. Antropoloji, bireyin bedeniyle sosyal ilişki arasındaki çok yakın

dayanışmayı, hastalığı ve ölümü bütünüyle bireysel anlamda düşünmenin imkânsızlığını kanıtlamıştır. Öte yandan, insanı tek başına düşünmek de mümkün değildir; insan ancak çoğulluk içinde düşünülebilir. İnsanın bütün düşünceleri sosyaldir ve dolayısıyla antropoloji aynı zamanda sosyolojidir. Rutinlerin öğrenilmesi, zihinlerde ve bedenlerde ortaya çıkan alışkanlıkların kazanılması insanları her an düşünme ve karar alma zahmetinden korur. Birçok davranışımız bilinçdışıdır ama gene de kurallara, toplumda belli bir biçimde davranma biçimine uyarlar. Anlam içselleştirilir ama dışa vurulmaz. Dolayısıyla, bu otomatizmler insanları özgürleştirir ve yenilikler yapabilecek duruma getirir ama insanlar tarihin akışı içinde bağlamın gerektirdiği kadar çabuk değişmezlerse bir yük haline gelebilirler. Antropoloji, çağdaşlarımızla, insanlarla karşılıklı ilişkileri inceler... Bu insanlar Nambikvaralar, Arapeşler, bir Brezilya Candomble kültü mensupları, yeni Silicon Valley zenginleri, yeni kentlerin sakinleri, şirket yöneticileri ya da Avrupalı milletvekilleri olabilirler. Bu farklılık ve benzerlik ilişkileri donmuş, bitmiş değildir, sürekli bir yeniden oluşum içindedir. Dil, akrabalık ve aneaerkil ilişkiler, toplumsal ve siyasal hiyerarşiler, mitler, ritüeller, bedenin düşünülmesi, aynı olanı ve farklı olanı tanımlamak amacıyla bütün toplumların sürekli bir çalışma içinde olduklarının ifadesidir. Belli bir yerde insanlararası ilişkiler bu insanlar tarafından nasıl algılanmaktadır? Antropolojinin özel konusu budur işte, çünkü bu ilişki kaçınılmaz bir biçimde bir anlam içerir, güç dengelerini ifade eder, simgeleşmiştir. Araştırmacılar hangi teorik tercihlere sahip

olurlarsa olsunlar, antropolojik görüşün özgünlüğü, toplumsal bağlamı içinde oluştuğu şekliyle, ötekiyle ilişkinin irdelenmesine öncelikle önem vermesinde yatar. Anlam sorunu, yani sosyal bir mekânı işgal eden insanlara bu mekânı temsil etme ve bu mekânda etkin olma biçimi konusunda aracı olan olanaklar antropolojik girişimin alanıdır. Bu mesele bireysellikler ve evrensellik arasındaki gerilimler biçiminde ifade edilebilecek çağdaş felsefi tartışmanın da temellerinden birini oluşturur. İlk kuşak antropologları, hiç kuşkusuz, olduğundan daha türdeş gördükleri kültürlerin iç tutarlılığını abartmışlardır; bununla birlikte, bir kültür ya da özel bir toplumla ilgili unsurlar tam bir keyfiliğe bağlı değildir. Antropolog bu alanda uyumlar görür ve bunları öteki unsurlarla karşılaştırarak farklı anlamları kuramsallaştırabilir; sözgelimi, Burkina-Faso Samoları'nda Kuzey Amerikalı Omaha yerlilerinde saptadığı yakınlıklarla ilgili bir nomenklatura bulabilir ya da zaman ve mekân içinde var olmuş farklı krallık biçimlerini karşılaştırabilir.

Bu disiplinin "egzotik" kökenleri nedeniyle antropolojik araştırmanın temeli gibi görülebilecek farklılık kavramı çok tartışılmıştır ama bu bağlamda söz konusu olan daha çok toplumsal olguları sorgulayabilmek için sistemli bir şaşkınlık içinde olması gereken araştırmacının zihinsel durumudur. Bu uygulamanın *yabancı bir yerde* yapılması büyük olasılıkla daha kolaydır, ama bu sistematik şaşkınlık, başkalarının davranışlarının yarattığı tuhaflık etkisinden çok, araştırmacının kendi izlenimleri ve kendi yorumsal eğilimleriyle ilgilidir. Araştırmacı durmaksızın kendi *a*

*priori*lerini sorgulamalı ve öğrenme konumunda olmalıdır. Pek tanımadığı bir ortamdaysa eğer, yaşadığı yerden iki adım uzakta da olsa mecburdur buna. Dolayısıyla, etnograf iki çelişkili durumu yönlendirmek zorundadır: kendi kültürüne bağlı olarak tasarladığı düşünceleriyle ilgili gözlemlere takılmamak ve kendi gözlemlerini başka bağlamlara bağlı bilgilerle değerlendirmek amacıyla belli bir mesafeyi korumak. Farklılık kavramı sadece antropolojik alan içinde yer almaz, çünkü bu alanın farklılıkla ilgilenmesinin nedeni daha çok farklılığı bir enstrüman gibi görmesidir. Bir araştırma projesinde gözlemci ve konusu ("incelediği" kimseler) arasında zorunlu olarak yönlendirilmesi gereken bir mesafe vardır. Çok önemli olmayan belirtileri seçerek egzotizm oluşturmaktan kaçınmak gerekir ama, tersine, analist ve konusu arasında bir karışıklık olduğunu söylemek de anlamsız olur. Günümüzde, ilk bakışta ilginç görünen şeyle yakınlaşmak yeterli değildir artık, iyice yerleşmiş alışkanlıklarımıza çöreklenmiş tuhaflığı keşfetmek de yeterli değildir, çünkü bütün dünyayı etkileyen bir anlam krizi vardır ve bu kriz kimlik arayışları içinde kendinden geçmeyle yansır. Bilgilerin bir uçtan öteki uca elektronik hızıyla gittiği, egzotizmin kendisinin bir tüketim aracı, hatta siyasal bir kapital olduğu bir dünyada her birey kaçınılmaz bir biçimde dünya imgesiyle yüz yüzedir. İnsan anlayışının ve insan ve çevresi arasındaki ilişkilerin, kimyasal tarım, antibiyotikler, organizmalardaki (bitkisel ve hayvansal) genetik değişimler, genetik tedaviler, DNA araştırmaları, klonlama, hormon tedavileri, organ nakilleri ve tüp bebek olgusu gibi baş döndürücü uygulamalarla birlikte aynı şekilde

kalması mümkün olamazdı. Uzun zamandan beri ve dünyanın her yerinde insanlar dil, gelenek, görenek farklılıklarıyla ilgileniyorlar ama bugün bütün dünyada insanlar birbirlerine bağımlı olduklarını, dolayısıyla farklılıklarını ve dünyadaki değişiklikleri gitgide daha iyi anlıyorlar. Spontan bir antropoloji üretiyorlar ve bu antropolojinin amacı bilgi değil, bir kimlik oluşturmak, hatta siyasal bir stratejinin ifade edilmesi. Küreselleşme süreci, göründüğü kadar paradoksal olmadan, etnik kültürleri ya da gelenekleri referans göstererek siyasal taleplerin yükselmesiyle atbaşı gidiyor. Bireyler ve kurumlar insan bilimleri vokabülerini ve fikirlerini az ya da çok belirtik biçimde entegre ederek ve bunları amaçlarının gereklerine göre yeniden biçimlendirerek sosyal teoriler geliştiriyorlar. Kimlik söylemlerinin, çoğu zaman karışık, ender olarak da yanıltıcı bir biçimde çoğalması antropolog için yeni bir araştırma konusudur.

Bachelard sağduyu kategorilerine karşı çok temkinliydi. Günümüzde, bunlar, çoğu zaman, her türlü dilsel, siyasal, sanatsal, sosyal ve bilimsel araçtan serbestçe yararlanan basın tarafından süzgeçten geçirilmeden kullanılıyorlar. Böylece, dünyanın düşkırıklığının falına bakıldıktan sonra *dinin geri dönüşü*nden söz edilmektedir şimdi; ama İslami köktendincilik ya da Latin Amerika ve Afrika ülkeleri evanjelizmi gibi yeni dinsel hareketlerin 1960 yıllarına kadar görülen biçimiyle dinle fazla bir ilişkileri yoktur. Gazetecilik deyimi "moda, finans, spor dünyası" ifadesi doğru değildir ama doğru bir sezgiye denk düşer. Doğru değildir çünkü bu dünyalar tam anlamıyla o dünyalar değil-

dir: birbirleriyle çok sıkı ilişkiler içindedirler. Ama kendi içinde çok güçlü bir biçimde var olan bir insanlığın aynasında "inşa edilmiş" dünyaların parlak yansımaları içine yerleşerek, deyim yerindeyse on ikiden vurur. Kültürel anlamda gerçekten dışlanmışlık diye bir şey söz konusu değildir, insan tarafından kuşatılmış ve simgeleştirilmiş bütün alanlar bundan böyle küreselleşmiş bir bağlam çerçevesinde analiz edilirler. 1998'de dünya nüfusunun dörtte biri ya da üçte biri televizyonda dünya futbol şampiyonası maçlarını izledi. Bir Mali Senufo köylüsünün yaşam düzeyi hakkında pamuğun uluslararası pazardaki borsa kotasyonuna göre karar verilir. Güney Afrika'da Zaireli gitarcı Mvenda Jean Bosco'nun bestelediği bir şarkı 3000 km. uzakta, Sierra Leone'de "hit" parça olur. Jamaika'da Kingston öğrencilerinin yaşamı Dünya Bankası'nın ve Uluslararası Para Fonu'nun mevzuatlarına bağlıdır. Dünyanın hemen hemen bütün halklarının yaşam koşulları kendilerinden çok uzaklarda yaşayan insanların aldıkları kararlarla belirleniyor. Bu halklar dış iktidarlar ve güçler tarafından uygulanan ekonomik, politik ve kültürel egemenliklere tabi oluyorlar. Kendileri dışında gelişen ama onları aynı baskıların kurbanları başka gruplara yakınlaştıran demografik, biyomedikal, ekolojik, ekonomik, politik olayların sonuçlarını somut biçimde yaşıyorlar. Sakin ve huzurlu (turizm, *dünya müziği*, kültür ve sanat etkinlikleri) ya da zor (gecekondular, sığınmacı kampları, gangsterler dünyası, yasadışı göç, uyuşturucu, fahişelik) olsun, antropolojinin yeni alanları tarihsel özellikler taşır ve gözlerimizin önünde değişirler.

III. – Çağdaş dünya

Çağdaşlığı tanımlayan, aynı dönemde yaşama olgusu ve ortak referansları paylaşmaktır. Etnologlar, çok uzun süre, mekânda seyahat ederlerken zaman içinde seyahat ettiklerini sandılar, çünkü eski toplumların imgesini çok uzaklarda bulduklarını sanıyorlardı. Bir mitti bu ama özel bir toplumun dünyanın genel hareketi dışında kalabileceği düşüncesi hiç de olmayacak bir şey değildi. Bugün yeni olan dünyada yaşayan insanların yaşam biçimleri ne olursa olsun, paylaşılan referanslar vardır. Kendi dar çevremizde anlaşılabilecek birtakım yerel işaret noktalarımız vardır ama başka referanslara dayanan bir dünya kültürü içinde de yer alırız. Bir antropolog için araştırma konusunun seçilmesi ve benimsenen metodoloji belli bir çevrede (alan) belli süre kalmayı gerektirir, ama, öte yandan da, anket *in situ* kişilerarası ilişkilere indirgenemez. Gerçekten de, bu ilişkiler, içten bakışın ötesinde, dış tanımlamaların irdelenmesinde ikinci bir açıklama düzeyi bulurlar: coğrafi, demografik, ekonomik, tarihsel, siyasal, kurumsal vb. düzeyde zorlayıcı unsurlar. İnsan davranışlarının, tarihsel ve kültürel bağlamları içinde, titizlikle betimlenmesi ve öte yandan zaman ve mekân içinde başka biçimlerle karşılaştırılması antropolojiye özgü analiz kapasitesini oluşturur. Antropoloji, işte bu olgu nedeniyle, konu ve yöntem bağlamında kendi tanımını aşar ve gerçek bir entelektüel projeye açılır. Modellerin, normların, kültürel şemaların, düşünce ufuklarının yüz yüze getirilmesiyle, karşılaştırılmasıyla, tartışılmasıyla sürekli yeniden tanımlanan bir insanlık durumu tasarlanır.

Çağdaş dünyalar antropolojisi kültürlerin çoğulluğunu tanır, aynı zamanda aynı kültür içindeki ortak referansları ve iç farklılıkları da tanır. Belli bir işlemsel değeri varsa eğer, kültür bugün yüzde yüz paylaşılan bir bilgi gibi anlaşılamaz. Gerçekten de, aynı toplum içinde birçok biçim vardır ve bu toplum içinde yaşayan bireylerin kültürel donanımı sosyal statüye (yaş, cinsiyet, eğitim, para, meslek, siyasal görüş, din vb.) göre değişir. İki kültürün çatışmasından gelen tüm olguları belirten kitle antropolojisinde çok popüler olan *kültürleştirme* kavramı ilk ağızda iki saf ve homojen bütün içerdiğinden yanıltıcıdır. Bugün daha moda olan *melezlik*, tersine, biyolojik yan-anlamı dolayısıyla hiçbir şeyi çözmez. Çok genel ya da çok toptancı terimler genellikle yararlı değildir. Antropologların ortak yaşam sistemini belirtmek amacıyla *toplum* terimine ihtiyaç duyarlar, ancak *sistem* terimi bütünüyle entegre olmuş bir bütünü ifade ettiği takdirde yanılgılara yol açabilir. Gerçekten de, çatışma ve değişme her toplumun kurucu unsurlarıdır. Sistemsel bir amacın benimsenmesi değişebilirliği ve değişmenin dikkate alınmasını dışlamaz, aktörlerin görüş açısını da dışlamaz. Bunlar antropolojinin ihtiyaç duyduğu farklı perspektiflerdir. Aynı konuda farklı ölçeklerde gerçekleştirilen incelemeler birbirlerini dışlamaz... Tek bir araştırmacının aynı zamanda iki araştırmayı sürdürememesi de değiştirmez durumu... Farklılıklar ve özgüllükler irdelenirken özel değerleri, ritleri, folklorlarıyla bir altkültürler toplumunda az ya da çok yapay bir biçimde dışlamalara götürecek tuzaktan sakınmak gerekir. Bu *kültüralist* sapma, her biri kendi gerçeklik iddiasını mırılda-

nan ya da haykıran topluluklardan oluşan parçalanmış bir toplum imgesi yaratır. Bugünkü dönemin her birey için belirgin özelliği yerel düzey ve küresel düzey arasındaki bir gidip gelmedir. New York yakınlarındaki Nanuet'te bakkallık yapan Kerala (Hindistan) kökenli biri her gece iki Hint filminin gösterildiği bir sinema salonu açmıştır, amacı kentte yaşayan 200.000 yurttaşın ve çocuklarının Hint kültürüyle ilişkisini sürdürmesidir.[1]

Antropolojinin alanlarını kısaca sergileyebilmek için basit bir soruya verilebilecek bir cevapla bir plan çıkabilir ortaya: Antropoloji ne iş yapar? Kendi inceleme konusunu oluşturur, kolektif yaşam biçimlerine bağlı bir "konu" seçer. *Alan* çalışmalarıyla, etkinliklerinin temelini oluşturan etnografik anketler düzenler. Ama aynı zamanda bu araştırma konularına ayrılmış bir *literatürü* tarar. Bir soruşturma etkinliği içindeyse, bu bağlamda yararlandığı sorunsalların ve kavramların tarihsel olarak nasıl tanımladığını bilmek kesinlikle şarttır. Sonunda antropologumuz araştırma sonuçlarını *yazıya* geçirecektir. Bu evrelerin iç içe geçmiş olduğu –antropolog alanda okur ve yazar– kesindir ama bizim elimizde bir plan vardır: konu, alan, okuma, yazma.

1) *New York Times*, 13 Aralık 1998.

II. Bölüm

ANTROPOLOJİNİN KONULARI

I. – Kurtarma etnografisinden genel antropolojiye

Disiplin değişir, konusu da değişir. Klasik döneminde, antropoloji, bir dolaysızlık bağlamında ele aldığı küçük egzotik toplumları inceliyordu. Belirgin özelliği, önceliği, Avrupa uygarlığının yaygınlaşması karşısında kaybolma tehlikesi içindeki toplumların durumunu yazmaya imkân veren *salvage ethnography* etkinlikleriydi. Günümüzde, karşılıklı ekonomik ve politik bağımlılığın artmasıyla birlikte insanların hareketliliğinin de çarpıcı bir biçimde artması ve mesajların daha da dikkat çekici biçimde dolayıma girmesiyle, konu bütün dünyayı ilgilendirmeye başlar. İnsanlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, özel tarihsel koşullara bağlı olarak kesinlikle yereldirler. Sözgelimi, gitgide iç içe geçen bir dünya sisteminde Güney Afrika'daki Zuluları, Namibyalıları, Tutsuları ve Ruanda'daki Hutuları,

Timorluları, Nikaragua'daki Miskitoları, Kürtleri, Afganları, Lübnan'daki Şiileri dünya bağlamı dışında özerk kültürler olarak düşünmek mümkün olabilir mi? Devletsiz toplum bağlamında tam bir örnek oluşturan Nuerler, yüzyıl başında, din ve petrol kaynaklarının kontrolü temelinde Hartum'da Güney Sudan halklarını karşı karşıya getiren kanlı bir iç savaş yaşamışlardır. Görünüşte dünya olaylarından pek fazla etkilenmemiş olan bir grup yüzyıl başındaki statüsüne sahip değildir; içe kapanmışlığının ya da dışlanmışlığının nedeni sadece siyasal, ekonomik bir konjonktürdür, kısacası özel bir tarihsel koşuldur. Bugün dünyamızda ücretli çalışma ve kentten gelen malların ithal edilmesi olgusunu tanımayan çok az topluluk vardır. Amazon bölgesi Kayapo yerlileri, Altamira ya da Brasilia'da ritüel kıyafetleri içinde topraklarına yapılan tecavüze karşı gösteri düzenliyorlar ve "eylemleri"ni videoya kaydediyorlar. Hindikuş Kalaşlarının ve Bandiagara Dogonlarının İslam'a karşı direnişleri bu bölgelerdeki turistik kaynakları korumak amacıyla sık sık sergilenmektedir. Bu iki topluluk, değişime kapalı bir kültürün sürdürülmesini temsil etmek şöyle dursun, sadece gözlenmekte olan bir toplumun durumuna tanıklık ederler. Öteki yöntemlerle birleştirilen etnografik betimleme, egemenlik bağlamları ve azınlık siyasal-kültürel hareket kavramları arasındaki karmaşık ilişkilerden gelen yeni olguların ciddi biçimde irdelenmesi için gerekli bir aşama olarak ortaya çıkar: Meksika'daki Chicano ve Zapatist hareketler, Guatemala'da Pan-Maya, Kolombiya'da zenci topluluklar, Brezilya'da yurtsuzlar, Porto Alegre'de tarım işçileri vb. Çağımız, halkların incelenme-

sinden tedrici olarak temaların irdelenmesine geçen antropolojinin gelişimini doğrulamaktadır. Bununla birlikte, hareketin çok yeni olduğunu düşünmek yanlış olur. Emile Durkheim ve Marcel Mauss egzotik ve yakın alanlar arasında radikal bir kopukluk görmüyorlardı. Dahası, özel bir toplumun ayrıntılı ve eksiksiz analizinden çok, büyü, din, bağış, kurban, iş bölümü gibi temaları inceliyorlardı.

II. – Alanların çeşitlenmesi

Antropologları ilgilendiren konuların çeşitlenmesi bağlamında gitgide yaygınlaşan bir uzmanlaşmaya tanık olunur ve bu uzmanlaşma sonucunda adlandırmalar çoğalır: çocuk antropolojisi, eğitim antropolojisi, savaş antropolojisi, sanat antropolojisi, hastalık antropolojisi, kent antropolojisi, mekân antropolojisi, hatta antropoloji antropolojisi. Bu adlandırmalar çoğu zaman kurumsal bir rahatlıkla yaratılır ama kısa sürede kullanım yoluyla güçlenir ve yerleşirler, öyle ki, bunları yadsımak ya da safdışı etmek mümkün olmaz. Bununla birlikte, az ya da çok yeni olan bu alanları alt-disiplinler olarak değil farklı ampirik konular gibi görmek uygundur. Gerçekten de, bu alanlar, analizi özel alanlarda –siyasal, kutsal, dinsel, sanatsal– acımasız bir cerrahlığa mahkûm etme gibi bir risk taşır; oysa, bunların tümü kaçınılmaz bir biçimde karşılıklı bağımlılık içindedir. Bu nedenle, biz en az zararlı olabilecek alternatifi seçiyoruz; hukuksal, dinsel, tıbbi, kentsel antropolojiden çok, hukuk, din, hastalık, kent vb. antropolojisinden söz

etmeyi yeğliyoruz. Bu çözüm en azından tek bir antropolojik hedef düşüncesini sürdürür, çünkü antropoloji ancak görüş alanı olarak sadece tüm insanlığı dikkate alarak gerçek boyutlarına saygılı kalabilir. Tabii ki çok sayıda araştırmacı ve yayın olması nedeniyle, bundan böyle tek bir okur için tüm antropolojik "literatür"e egemen olmak mümkün değildir. Bununla birlikte, uzmanlaşma zorunluluğuna rağmen, asgari düzeyde genelleyici bir bakışı sürdürmeye çalışmak ve bilgilerin gettolaşmasına karşı mücadele etmek gerekir. Günümüzde çok sık kullanılan "yakın etnolojisi" deyimi aldatıcıdır, çünkü söz konusu olan, esasen, bağlamın Batılı ya da egzotik olmasına göre değişmeyen ilişki incelemesine odaklanmış bir etnolojidir. Avrupai yaşam biçimlerimizin bazı özelliklerini tanımlamak istediğimizde bilgiyi zorlamamaya dikkat ederiz. Antropologun muhatapları bağlamında sorularının ne anlama geldiğini anlamaya çalışırız. Dolayısıyla, farklı bir coğrafi tarihsel alanda başka insanların kültürünü anlatmaya ve yazmaya çalışırız. Antropolog, soru sorduğu insanların kimi zaman farkında olmadan taşıyıcıları oldukları bir gerçekliğe ulaşmaya çalışır. Antropologun, bulunduğu yerde ya da uzak bölgelerde, en azından yaptığı anketin ilk safhasında, antropolojik projenin gelişme ve sınırlarını anlayabilmesi için yerliye dönüşmesi gerekir.

Şimdi de etno-ekonomi, etnomerkezcilik, etnosineast vb. gibi "etno" önekiyle oluşturulmuş bileşik sözcükler üretmeyle ilgili kullanıma gelelim. Bu bileşik sözcükler bize alan, tavır ya da etkinliğin belirgin özelliklerini özel bir kültüre borçlu olduklarını ya da kültürel faktörleri dikka-

te aldıklarını anlatır. Öte yandan, karmaşık bir terim olan etnobilimlerden de söz edilir. Etnobilimler kimilerine göre etnolojinin dallarıdır, kimilerine göre başka halklarla ilgili olarak bir özel alan bilgisidir; nihayet, kimileri için de kültürel gruplara göre bir alanın karşılaştırmalı incelemesidir. *Etnotarih* sözcüğü tarihin bir dalıdır (çoğu zaman antropologların etkin olduğu) ve vakanüvisliğin ilgi alanına giremeyen, yazısı olmayan toplumlarla ilgilenir. Çok sayıda bilimadamı, bu terimi, ilkel toplumları bilimsel bir biçim altında insanlığın geri kalan bölümünden ayrı bir sınıfa dahil etmekle eleştirmişlerdir. *Etnobotanik*, etnologların incelediği halkların yararlandığı bitkilerle ve de yerli bitki teorisiyle ilgilenir. *Etnotıp*, söz konusu toplumda bu şekilde nitelendirilebilecek özerk bir alan mevcutsa eğer, "ötekilerin" tıbbının incelenmesi ve de tıp konusunda ötekilerin teorisidir. Tarih, psikiyatri, müzik vb. için de aynı şey söz konusudur. Hiç kuşkusuz, disipliner alanlardan çok, açı, yol, perspektif, araştırmadan söz etmek daha doğrudur. Sözgelimi, hastalık antropolojisi antropolojinin klasik ya da daha az klasik konularına yeni bir ışık tutar: kişi kavramı (Marcel Mauss), sembolik etkinlik (Claude Lévi-Strauss), biyopolitik (Michel Foucault), farklı kültürlerin bir arada yaşaması, göç vb. Nihayet, etnobilimler, en azından kısmen iki başka anlayışı da içeren üçüncü bir anlayış getirirler; bilim ve uygulama alanlarında farklı kültürlerle hayata geçen dilbilim, sınıflandırmalar ve yöntemlerden esinlenmiş analizi belirtirler. Bu son çalışma alanının kısmen "bilişsel antropoloji" ifadesi altında toplanabilecek araştırmalarla bütünüyle kesiştiği söylenebilir.

Yapısal çözümleme, sembolik inşa çalışmalarını, bilimsel bir çalışmayla "ehlileştirilmeden" önce kavranmış idrak kategorilerini ortaya çıkarmıştır. Bilişsel antropoloji, kesin yöntemler aracılığıyla, doğal dünyanın yerel olarak nasıl oluştuğu sorusuna cevap vermeye çalışarak bu çalışma alanını yineler. "Etno" önekiyle oluşturulan bir sözcükle belirtilen bu alanlarla ilgili olarak, etnoloji yöntemlerini gözlem ve gündelik yaşam analizine uygulayan Amerikan sosyolojisinin bir eğilimi olan etnometodolojiyi ayrı değerlendirmek gerekir. Harold Garfinkel ve yakınları her sosyal grubun kendini anlayabileceği, açıklayabileceği, analiz edebileceği ilkesinden hareket ederler. Etnometodlar belli bir toplumun üyelerinin kendi dünyalarını yaratmak, tanımak, bu dünyayla yakınlaşmak amacıyla yararlandıkları prosedürlerdir. Bunlara etnometodlar demek bu metodların özel bir gruba, yerel bir örgütlenmeye ya da kuruma aidiyetlerini belirtmektir. Buna göre, etnometodoloji aktörlerin gündelik yaşamda yararlandıkları etnometodların incelenmesidir.[1]

III. – Konuların oluşması

Düşünce ve dil arasındaki ilişkiler bugüne kadar çözülememiş sorunlar çıkarmıştır ve bu durum, hiç kuşkusuz, bilimadamlarının sürekli tartışmalarının nedenini açık-

1) Bkz. Alain Coulon, *L'ethnométhodologie*, Paris, PUF, "Que sais-je?", 5. baskı, 2002.

lar. Çalışma konularımızı doğal türler gibi olmayan, ampirik nesneler gibi de olmayan sosyal olguları tanımlamaya ve çözümlemeye çalışarak oluşturuyoruz. Ve biz de, çoğu zaman, iki aşamalı olarak çalışmak durumundayız: bölerek, yani basitleştirerek ve daha sonra karmaşıklığı tekrar ele alarak... *Akrabalık*, *ekonomi* ya da *din* gibi çok kesin kategorilerle düşünme biçimlerini safdışı edebiliriz, uzmanlık isteyen araştırma alanlarındaki uzmanlaşmaları dikkate almak zorundayız. Ayrıca, düşünmek ve açıklamak amacıyla bölümlere ayırmak için iyi bir sınıflandırma yapmak gerektiğinden, her zaman toptancı terimleri gündeme getirmek durumunda kalırız. Öte yandan, bu sınıflandırmaların bilgilerin yapılandırılması ilkeleri gibi anlaşılması gerekir. Okuyucunun bunları çok kesin ampirik konuların özel adları gibi değil, tamamen kavramsal bir düzenleme gibi algılaması gerekir. Bizim şu anda ele aldığımız alanların gerçeklik içinde örtüştükleri ve iç içe geçtikleri çok kesindir.

1. Akrabalık. – Amerikalı bir yazar, birkaç yıl önce, resim ve sanatta çıplak neyse antropolojide de akrabalık analizinin o olduğunu söylüyordu. Akrabalık ve evlilik kuralları antropolojinin ilk konusu olan kısıtlı toplumların incelenmesinin temelini oluşturur. Bu toplumlarda akrabalık analizinden geçmeden sosyal ilişkilerle ilgili olarak hiçbir şey anlaşılmaz... Erkek-kadın ilişkileri, sosyal grupların oluşumu, gruplar arasındaki ilişkiler, ev koşulları, toprağa sahip olma, miras, insan kavramı, önceki kuşaklarla ilişkiler, sosyal hiyerarşiler vb... Bunların hiçbiri başka türlü anlaşılamaz. Eskiden “ilkel” diye nitelenen toplumlarda

başlayan akrabalık analizi, resmi olarak toplumsal yaşamın, pazar ekonomisinin ve kişisel liyakatin yönetimini üstlenmiş, kim oldukları, ne oldukları bilinmeyen bürokrasilere dayanan toplumlar da dahil olmak üzere, sosyal örgütlenme biçimlerine yayılmıştır. Gerçekten de, dünyanın her yerinde insanlar arasındaki ilişkiler çok büyük ölçüde akrabalık ilişkileriyle, yani soy, erkek-kız kardeş ve hısımlık ilişkileriyle kodlanmıştır. Bu kodlamalar, kadınların özgürleşmesi ve yeni aile biçimlerinin ortaya çıkmasıyla bizim toplumumuzda da kolaylıkla görüleceği gibi, tarihsel özellikler taşır. Akrabalık tabii ki sosyaldir ve kan ve soyaçekim bağlarıyla çok fazla meşgul olan Batı toplumlarının rahatlıkla iddia edebildikleri gibi biyolojik değildir. Akrabalık ve evlilik yoluyla hısımlığın Batı toplumlarında, iş dünyasında, gösteri ve siyaset dünyasında hiçbir rolü olmadığını iddia etmek kolay değildir. Pazar ve sözleşme mantığının çoğu zaman (Max Weber'den sonra) "geleneksel" olarak nitelenen sosyal ilişkileri ve de sosyal taklit mekanizmalarını yok etmediği açık seçik görülmüştür. Akrabalığın ilk kuramcısı Amerikalı Lewis Henry Morgan (1818-1881), Irokualar arasında çalışırken, bir akrabayı belirtmek için ya da ona hitap etmek amacıyla kullandıkları aynı terimin soyağacında ve evlilik yoluyla hısımlık tablosunda çok farklı yerlere sahip olduğunu hemen fark etmiştir. Bu bilimadamı günümüzde de kullanılan sınıflamalı akrabalık kavramını önermiştir. Çeşitli insan toplulukları sosyal yaşamlarını örgütlemek için biyolojik olarak verili bir düzen dayatmıştır. Dolayısıyla, akrabalık terminolojisini, soyağacı, evlilik, ev yaşamı kurallarını tek tek irdelemek gerekir. Ama

bu yapılar çeşitli biçimlerde düşünülebilir. Akrabalık sistemlerinin biçimci analizinden yana olanlarla (Bronislaw Malinowski ironik bir tavırla cebirden söz ediyordu!) bu gerçek uygulamalardan yana olanlar çok şiddetli tartışmalara girmişlerdir. Hatta, bazı bilimadamlarına göre, akrabalık yapay bir alandır ve akrabalık referanslarının toplumsal yaşamın öteki alanlarından, özellikle ekonomik ve hukuksal alanlarından ayrılması mümkün değildir. Sosyal grupların (çekirdek aileler, geniş aileler, sülaleler, klanlar, kabileler vb.) formasyonlarını inceleyen teorisyenler ve gruplar arasındaki evlilik ilişkilerini ön plana çıkaran akrabalık teorisyenleri çok şiddetli tartışmalar yapmışlardır. İnsan toplumlarının karşılaştırılabilir ve sonsuz sayıda sistem geliştirebilmelerini en çarpıcı biçimde ortaya koyan alanlardan biri akrabalık terminolojileri alanıdır; farklı akrabalık sınıfları nasıl adlandırılır ya da nasıl belirtilir? Antropologlar, üzerinde akrabalık terminolojisinin büyük yapısal tiplerinin geliştirildiği mantıksal ilkeleri belirleyebilirler. Bu terminolojiler hem soyağacı (insan hangi gruba dahildir?) hem de akrabalık (kiminle evlilik yapmıştır?) ilkeleriyle ilişkilidir. Her toplum belli ölçüde endogamiktir (iç-evlilik), ama gene her toplumda bir yakın akraba grubu dışında evlilik zorunluluğu getiren bir dışarıdan evlilik ilkesi vardır. Cinsellik ve evliliği yasaklayan yakınlık tanımıysa kültürlere göre değişir ve dolayısıyla kesinlikle bir doğal yasayla belirlenmemiştir. Evlilik ilişkileri sistemlerinde temel sistemler, yarı-karmaşık sistemler ve karmaşık sistemler vardır. Temel sistemler kesin bir evlilik biçimini gerektirirler ya da önerirler; doğum çiftin tercihini

gösterir. Sözgelimi, bir erkek annesinin kardeşinin kızıyla evlenmelidir ya da bir kız babasının kız kardeşinin evli olduğu soydan biriyle evlenir. Yarı-karmaşık sistemlerde yasaklamalar çift oluşturma olasılıklarını sınırlar ve sonuçta temel yapılar modeline yaklaşılır. Bu tür sistemler evlilik yapılamayacak grupları belirler. Karmaşık sistemlerdeyse tercih özgürlüğü vardır, ama bu sosyolojik determinizmler (sosyal köken, zenginlik, öğrenim düzeyi, formasyon, kültür, coğrafi yakınlık, sosyal baskı vb.) bu teorik özgürlüğü kısıtlar elbette. Evlenen erkeklere bir evlilik tazminatı mükellefiyeti getiren (genellikle değerli mallar, hayvan başları, kumaşlar, para şeklinde belirlenmiştir) sistemler genellikle karmaşık sistemler alanına girerler. Bir başka deyişle, kadın alışverişi bir mal alışverişi aracılığıyla gerçekleşir. Her durumda, kuralların ayrıntıları büyük farklılıklar gösterse de, insan toplumlarının temelinde alışveriş vardır.

Soyağacı biyoloji üstüne kurulmuş görünmektedir ama aynı zamanda kültür de belirleyicidir bu bağlamda. İki insan arasında bir soyağacı ilişkisinden söz edebilmek için birinin ötekinin soyundan gelmiş olması ya da her iki insanın soyunun aynı insana bağlı olması gerekir. Bireyin hangi gruba ait olduğunu belirleyen bu kuraldır. Soyağacı, akrabalığı sürdüren, bireylere statü veren, işlevsel sosyal grupları tanımlayan bir ilkedir. Bazı anlayışlara göre, mantıksal bir açıdan akrabalıkla tanımlanan sosyal gruplar iç içe geçmiştir. Soyağacı ortak bir atadan geldiklerini düşünen ve soyağaçlarını bu ataya göre yeniden oluşturabilen insanları bir araya getirir. Akrabalık erkekler tarafından sürdürüldüğünde babasoyu ve baba soyağacından, kadınlar tara-

fından sürdürüldüğünde anasoyu ve ana soyağacından söz edilir. Alan çalışması sırasında gözlemlenen bazı somut grupların temellerinde çoğu zaman bir soyağacı referansı vardır, ama bu grup içinde aynı zamanda başka soyağaçlarından (özellikle eşler) bireyler de yer alır. Bu durumda, soyağacı gruplarından söz edilir. Soyağacı grubunun somut bir sosyal birim olarak yoğunluğu sınırlıdır. Çeşitli maddi ya da sosyal zorunluluklar soyağacı grubunu bölünmelere götürebilir. Kimi zaman, bölünen bu grupların önderleri ilişkileri ortak kökene göre sürdürebilir. Kimi zamansa sadece belirsiz bir soyağacı duygusu kalır ve her grup –kendi kurucusunun referansıyla– kısa süre sonra özerk bir soyağacı oluşturur.

Klan üyeleriyse soy zincirlerinin efsanevi ya da mitik bir ortak ataya dayandığını düşünürler ancak kesin soyağaçlarını oluşturamazlar (ya da oluşturmak istemezler). Dolayısıyla, her klan içinde belli sayıda akraba soyağaçları vardır. Soyağacı erkekler tarafından sürdürülüyorsa ataerkil klan söz konusudur; kadınlar tarafından sürdürülüyorsa anaerkil klan söz konusudur. Bazı toplumlarda klan aidiyeti sosyal yaşamı tümüyle belirler: iş, evlilik, ritüel ve askeri etkinlikler. Öte yandan, klanın işlevleri bulanık olabilir ve gündelik yaşamda fazla bir önem taşımayabilirler. Baba soyağacına dayalı düzende, *ego*, referans bireyi (erkek ya da kadın) babasının grubu içinde yer alır, ama sözgelimi bir erkek ve kız kardeşinin oğlu aynı grup içinde yer almazlar; kız kardeşin oğlu babasının grubu içinde yer alır. Bir kadının çocukları kendisinin akrabaları içinde değil, kocasının akrabaları içinde yer alır. Ana soyağacına dayalı düzende akra-

balık kadınlar aracılığıyla sürdürüldüğünden, *ego*, annenin grubuna aittir. Bir erkek ve sözgelimi kardeşinin oğlu aynı gruba ait değillerdir; erkek kardeşin oğlu annesinin grubuna dahildir. Bir erkeğin çocukları kendi akraba grubu içinde değil, karısının akraba grubu içindedir. Böyle bir toplumda sosyal statünün ve mirasın kadından kızlarına değil, kadının erkek kardeşlerinden kızlarının kardeşlerine geçtiğinin anlaşılması önemlidir. Otorite annenin kız kardeşinin elindedir. İkili çizgisellik gösteren sistemlerde (aynı zamanda çifte soyağacı sistemleri de denir buna), birey, erkek soyağacı dolayısıyla bazı gruplara, kadınlarla süren soy dolayısıyla da başka bazı gruplara bağlıdır. Dolayısıyla, *ego*, bazı sosyal zorunluluklardan kurtulur ve bazı işlevleri ana soyağacı grubuna aidiyeti dolayısıyla, bazı işlevleri de baba soyağacına aidiyeti dolayısıyla yerine getirir. Ana ve baba soyağaçları kesin ve açık seçik biçimde yaşanan bağımsız mevcudiyetlerdir. Nihayet, doğal akrabalık düzeninde hem erkek soyağacı hem de kadın soyağacı dikkate alınır. Dolayısıyla, *ego*, iki büyükanne, iki büyükbabayla, dört büyük-büyükanne ve dört büyük-büyükbabadan gelir. Dolayısıyla, sadece bazı akrabaların dikkate alınması dışında sürekli gruplar oluşturmak mümkün değildir; ayrıca, ortam, bireysel tercihler ya da birtakım özel olgular da olasılıkları sınırlar.

Günümüzde biyolojik determinizm yanlıları (sosyobiyolojistler, evrimci psikologlar) ve kültürel determinizm yanlıları arasında çok eski bir polemik sürmektedir. Yakın dönemde cinsiyet konusunda klasik akrabalık incelemelerinin çoğunun taraflı olduğu ileri sürülmüştür, çünkü bu

görüşte olanlara göre bu incelemeler kesinlikle erkekten hareketle geliştirilmiştir. Bugün uzmanların çoğu formalizm ve pragmatizm arasında ikili bir karşıtlık geliştirme çabası içindedir: tarihin, gündelik uygulamaların, cinsiyetlerin oluşumunun, dinsel uygulamaların ya da iktidar ilişkilerinin ihmal edilmesinin nedeni kural koyma ilkeleriyle ilgilenilmesi değildir. Ayrıca, hemen hemen her yerde, yerel gelenekler ne kadar canlı olursa olsun, devletin etkisinin, adli aygıtın denetiminin de irdelenmesi gerekir. Dünyanın hemen hemen her yerinde yönetim çevreleri etnografileri çok aydınlatıcıdır günümüzde. Burada temel kavramları, anket yöntemlerini, antropolojinin temel formasyonu içinde yer alan akrabalığın incelenmesi konusuyla ilgilenen çeşitli "okullar"ı gözden geçirmek pek mümkün değildir. Amaçlar önemlidir bu bağlamda: sözgelimi, anaerkillik (etnografik bir mit), ensest (ilke olarak evrensel, tanımı açısından özel), kadın erkek eşitliği (bütün sistemler cinsiyet ayrımından hareketle oluşur), akrabalığın parçalanması (bilinen bütün sistemler bazı temel ilişkilere dayanır), soyaçekim, evlat edinme (çeşitli biçimler altında evrensel), boşanma vb. Fransız okuyucu, bu bağlamda, Claude Lévi-Strauss, Louis Dumont, Françoise Héritier, Francis Zimermann, Christian Ghassarian'ın çalışmalarından yararlanabilir.

2. Ekonomi, çevre, ekoloji. – Pazar ekonomisine pek fazla entegre olamamış toplumlarla yüz yüze gelen Batı ekonomi biliminin mevcut özellikleriyle bu toplumlara uygulanması mümkün değildi. Ekonominin bağımsız bir sek-

tör oluşturmadığı her yerde paylaşım hesaplarından, kârdan, arz ve talepten, satmaktan, almaktan, krediden, fiyattan, ücretten, kapitalden vb. söz etmek zor oluyordu. Dünyanın çeşitli bölgelerinde nimetlerin yoğun biçimde dağıtılınasına ve yok edilmesine yol açan çarpıcı törenlerin keşfedilmesinden sonra, sadece hayatta kalmayı sağlayan "kurtarma" imgesi karışıyordu. 1909'da Franz Boas, 1922'de Bronislaw Malinowski ve 1924'te Marcel Mauss bir alışveriş ve bağış teorisi geliştirmeye başlamışlardı ve bu teori "ilkel" ekonomileri düşünme biçimini büyük ölçüde değiştiriyordu. Kimi toplumlarda alışverişin mutlaka ekonomik amaçlı olmadığı ve bunun sosyal örgütlenmeyi bütünlüğü içinde ele almadan irdelenmesinin mümkün olmadığı fark ediliyordu. "İlkel" ekonominin negatif terimlerle (zayıf verimlilik, artık değerin, tasarrufun olmaması vb.) tanımlanmasından vazgeçiliyordu yavaş yavaş ve "ekonomik" rekabet konusunda ticari olmayan biçimler keşfediliyordu. Hemen hemen her yerde *potlaç* (Kuzey Amerika Batı yakası yerlilerinin kullandığı bir sözcük) tipi törenlerin işlevi mevcut grupların statüsünü belirtmekti ve bunlara genel bir ifade kazandırıyorlardı. Hesaplı bir yeniden dağılımın sürekli birikmesi iktidar uygulamasının bir kipliği şeklinde ortaya çıkıyordu. Mauss'a göre, bazı toplumlarda "vermek üstünlüğünü göstermek, vermeden kabul etmekse bağımlılığı kabul etmek" anlamına geliyordu. "Bağış" sözcüğünün yaygın kullanımı aldatıcı olacaktır çünkü yardımların, alışverişlerin ve bağışların bireysel stratejilerden ve onları belirleyen sosyal statülerden bağımsız biçimde yorumlanması mümkün değildir. *Potlaç* ve *kula* gibi bazı

egzotik kurumların yönetim tutkunu Avrupalı gözlemcileri şaşırtan özellikleri vardı. *Potlaç* Kuzey Amerika'nın Batı yakasındaki yerlilere özgü bir uygulamaydı. Bu avcı-balıkçı topluluklarında yüksek düzeydeki kişiler statülerini gösterişçi ve rekabetçi bağışlarla sürdürmeye çalışıyorlardı. "Ben bir önder olarak herhangi bir bağış yaptıysam sen de bir önder olarak misliyle karşılığını vermelisin bu bağışın." Bu atışmalar malların herkesin gözü önünde yok edilmesine kadar gidebiliyordu bazen. Benzeri olgulara en azından ilke düzeyinde dünyanın çok uzak bölgelerinde rastlanmıştır. Kula çevresi Yeni Gine açıklarında birçok ada arasında dengelenmiş bir alışveriş sistemidir. Bu sistem uzun süreli ittifaklar yaratır ve güçlendirir bunları. Kırmızı deniz kabuklarından kolyeler (*sulava*), süslü kanolar içinde, saat yönünde dolaşırlar ve beyaz deniz kabuklarından bilezikler *de* (*mwali*) adalar arasında ters yönde dolaşır. "Alışverişçi" cemaatler de birçok adadan oluşur ama işlemler bireyseldir ve motivasyonları prestij arayışıdır; her önderin kendi genetik partnerlerinden oluşan bir ağı vardır ve çeşitli deniz kabuklarıyla ilgili bir muhasebe tutulur. Burada şu olgu ilginçtir: alışveriş zorunludur ve her türlü biriktirme sosyal olarak cezalandırılır. Törensel alışverişlerin analizleri üretim ve alışverişin daha az prestijli öteki alanlarını gölgede bırakıyordu ama alan çalışmaları yaygınlaşıyordu. Karl Polanyi ve George Dalton alışveriş sistemlerinin çeşitliliğinin altını çizerek ekonomik antropolojiye yeni bir yön verdiler. O zamandan beri uzmanlar iki kutuba ayrılmışlardır: kimilerine göre nüanslara rağmen evrensel ekonomik kurallar vardır, kimilerine göreyse birçok

toplumda üretime belirgin özelliklerini dayatan şey toplumsal ilişkiler ve dünyanın sembolik yorumudur. Esasen, pazar ekonomisinin egemen olmadığı toplumların çoğunda ekonomiyi özerk bir sektör olarak gösteren hiçbir sözcük yoktur. Alışveriş, büyük olasılıkla, 1949'dan başlayarak alışverişi sosyal örgütlenmelerin önemli bir boyutu haline getiren Claude Lévi-Strauss'un yapısalcılığının etkisiyle neredeyse kendi içinde bir araştırma konusu olmuştur. Bu alanda ve birçok alanda araştırmacıların çoğunun belirgin özelliği, insan düşüncesinin işleyişinden çok, toplumsallığın mantığıyla ilgilenseler de, yapısalcı etkinliktir. Farklı toplumları ya da farklı kurumları yansıtmaya çalışsalar da, bu bağlamda, amaçları, insana özgü sembolik yeteneği tanımlayan zihinsel kuşatmaları keşfetmekten çok, buradaki mekanizmaları ortaya çıkarmaktır. Alan çalışmaları alışveriş-ittifak-iktidar ilişkilerini o kadar kesin biçimde belgeler ki her türlü genellemeyi daha da zorlaştırır ve böylelikle aşırı göreci tezi pek fazla doğrulamış olmaz. Fransa'da ekonomik olgularla ilgilenen antropologlar çoğu zaman Marksist kuramsal öncüllerden ya da Marksizmden etkilenmiş öncüllerden hareket ederler ve ekonomiyi, akrabalığı, siyaset ve ideolojiyi küresel bir analiz içinde eklemlemeye çalışırlar. Ekonomik antropolojiyi referans alan bilimadamı sayısı oldukça az olsa da, bu sorularla ilgili yayınların sayısı, özellikle öncü çalışmalardan ve araştırmalardan sonra, insan toplumlarının büyük bölümü ekonomi içine girmiş olduğundan, hatta bütünüyle entegre olduklarından üstel bir eğriyi izler. Erzakların ve malların üretimi ve tüketiminin incelenmesi, bugün, insanların çevre, tek-

niklerin tarihi, doğa antropolojisi, biyolojik yönetimle ilgili birçok araştırmayı dikkate almasını gerektirmektedir.

İnsanlar ve çevreleri arasındaki ilişkilerin antropolojik incelemesi önce determinist özellikler taşımıştır; çeşitli toplumların ve kültürlerin karakteristiklerini geliştikleri çevreye borçlu oldukları düşünülüyordu. Kültürel adaptasyon Darwinci biyolojik adaptasyonla aynı mantığı izliyordu. Boas ve Malinowski'nin geliştirdiği yöntemlerden hareketle alan araştırmaları çoğalmaya başlayınca, kısa sürede sosyal örgütlenme farklılıklarının ve kültürel özelliklerin sadece çevresel zorlamalarla açıklanamayacağı anlaşıldı. Aynı ortamda yaşayan toplumlar arasında güçlü farklılıklar görülüyordu ve farklı çevrelerde yaşayan toplumlarda karışık analojiler vardı. Çevresel zorlamalar kesinlikle sınırlar dayatıyordu. Bununla birlikte, 1950'li yıllarda, çevreye bağlı, az ya da çok doğrudan nedensellik fikri ikinci bir dalgaya tanık oldu; önce "kültürel ekoloji" (Julian Steward) daha sonra "kültürel materyalizm" (Marvin Harris) adı altında... Tüm kültürel özelliklerin –teknolojiden ritüellere, ev yaşamına ve akrabalık sistemlerine kadar– yerel uyarlama gerekliliklerine bağlı olarak rasyonel tercihlere denk düşmesi gerekiyordu. İnce etnografik tanımlamaların çoğalması ve hatta tarihsel irdelemeler uyarlanma kavramının oynadığı anahtar rolü yeniden tartışmaya açmıştır; insanlık tarihinde çevreye uyarlanma konusu bir yığın trajik tercihle doludur. 1960'lı yıllarda sosyal sistemlerin entegrasyonunu ortaya atan *holizm*e ve belirleyici bir prosedüre dayalı teorilere karşı çıkıldı. Bazı antropologlar küresel bir düzenleme arayışı içine girdiler ve ekosistem

kavramını önerdiler. Biyolojiden alınan bir kavram olan *ekosistem* belli bir çevredeki maddi alışveriş ilişkilerinin tümünden oluşmuştur. Bu modelin üstünlüğü şu tespiti yapmış olmasıdır: çevre insanların kolektif yaşamını etkiler, buna karşılık, insanlar da çevrelerini etkilerler. Son zamanlarda yapılan araştırmalar göstermiştir ki, sözgelimi bakir "Amazon ormanları" o kadar da bakir değildir. Gerçekten de, bu ormanlarda çok eski dönemlere kadar giden hayvan yetiştiriciliği, ocak, sürülmüş tarla izleri bulunmuştur. Antropolojik disiplinin ortak kabul gören ilkelerine göre, bu girişimin belirgin özelliği, sorun alışverişin maddi olarak nasıl bağlandığını bilmek olduğuna göre, *kendisi için* irdelenmeyen kültür kavramını ikinci plana itmesidir. *Etnoekoloji* eğilimli başka araştırmacılara göre, sosyal aktörlerin motivasyonlarını aldıkları kararlar bağlamında anlama gerekliliği üstünde durmak gerekiyordu. 1970'li ve 1980'li yıllarda, ideal, göçebe, yalnız ve zamanın dışında, çevreleriyle bütünleşerek yaşayan toplumların modern mitine karşı eleştiriler artar. Basit bir dille kaleme alınmış yapıtlar ama aynı zamanda profesyonel antropologlar da ilişkilerin ve alışverişlerin tarihini ihmal ederek bu imgeye katkıda bulunmuşlardır. Avrupalı kolonicilerin küçümseyerek Bushmen (kuş uçmaz kervan geçmez yerde yaşayan insanlar) diye adlandırdıkları insanlar çevresindeki polemik, antropoloji dergilerinde 2.000'den fazla makaleye konu olmuş ve kesinlikle sona ermemiştir. Güney Amerika ve Afrika toplayıcı avcı gruplarıyla ilgili olarak da benzer polemiklere tanık olunmuştur. Bilimsel araştırma çerçevesinde, belli bir romantizmin kalıcı etkisini yadsıma-

makla birlikte, bu tartışmalardan çıkan sonuç yerel koşulların sanıldığından çok daha karmaşık olması ve çok katı yargıları zorlaştırmasıdır. Entelektüel açıdan uyarlanma kavramından –kaçınılmaz bir biçimde her zaman totolojik olan– daha ilginç denebilecek insan topluluklarının insan olmayanlarla kurdukları ilişki tiplerinin çeşitliliği çok basit karşıtlıkları aşma olanağı sağlar: sembolik/pratik, anlam/işlev, idealizm/kültüralizm/pragmatizm. Ötekilerin anlaşılmasına yönelik bu ilgi *etnobilimlere*, yani farklı kültürler tarafından tasarlandıkları biçimiyle bilimsel alanlara dayanan bilişsel antropoloji adlı dala açılır. Bu, *folk theories* ya da *yerli teorileri* denen eski ifadelerden daha nötr ve geçmişe daha az ilgi duyan bir formülasyondur. Bilişsel antropoloji en uç noktalarında psikolojiye yaklaşır ve ona özellikle çıraklık öğrenimi için karşılaştırma gereçleri sağlar. Bilişsel antropolojinin programı bilimsellik ölçütlerini deneysel bilimlerin ölçütlerine yakınlaştırmaya çalışır ama genel olarak kültürel antropolojinin karşılaştığı güçlüklerle karşılaşır: alanda bilgi toplama asla "saf ve katıksız" değildir, her zaman araştırmacının hipotezlerine ve ilgisini çeken şeylere bağlıdır. Belirli alanlarla ilgili yerli bilimlerini irdeleyen bu araştırmalar *ilginç olanın* alanını büyük ölçüde genişletmişlerdir; sınıflandırmalar, akıl yürütmeler, bellek mekanizmaları, bilginin bütün alanlarıyla ilgili düşünceler. Sonuç olarak, bilişsel antropoloji, yapısalcı girişimin tersi bir yöntem uygular. Yapısalcılık toplumsal ürünlerin (akrabalık sistemleri, mitler vb.) çok farklılaşmış bir bütününden hareket eder ve bunları yavaş yavaş düşüncenin zihinsel kuşatmalarını tanımlayan te-

mel yapılara indirger. Bilişsel yaklaşımsa, tersine, bir topluluğun üyesi olarak uygun biçimde düşünmek ve davranmak isteyen bireyin gerçekleştirdiği zihinsel mekanizmalardan hareket eder. Deneysel psikolojinin araştırmaları, dilbilim, mantık, nörolojiyle (günümüzde büyük gelişme göstermiştir) ilgilenir. Bilişsel kapasitelerle ilişkileri içinde, öğrenim (kültürel) sorunu, sosyalleşme ya da kültürleşme gibi çok bulanık kavramları belirginleştirme ya da bunlardan sıyrılma olanağı verir. Açık olan şudur: bilişsel antropolojinin programı gerçekleşmiş olsaydı, inançların nasıl belirlendiğini, tümdengelimin nasıl işlediğini, belleğin kişisel deneyimlerden hareketle nasıl oluştuğunu açıklayabilseydi, doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin çarpıcı bir biçimde yakınlaşmalarına tanık olacaktık. Doğa/kültür karşıtlığı aslında bir yapıdan başka bir şey değildir, çünkü kültürün doğanın bir parçası olduğu düşünülebilir.

3. Siyaset antropolojisi. – Siyaset antropolojisi, kimi zaman özel bir inceleme alanı olmaktan çok, antropoloji alanının tümünü değerlendiren bir araç gibi ortaya çıkar. Bu nedenle yeri ayrıdır çünkü siyasal örgütlenme biçimlerinin değişebilirliği sosyal formasyonların tanımlanması için tipolojik ölçüt işlevi görmüştür. Bu alandaki düşüncelere ve analizlere uzun süre devletin oluşumunu açıklama isteği musallat olmuştur ama Henry Summer Maine (1861), Lewis Henry Morgan (1877), Karl Marx (1859), Friedrich Engels (1884), V. Gordon Childe (1936), Leslie A. White'ın (1959) büyük evrimci tipolojileri ilkel toplumdan, kabileden, kabile reisinden devlete kadar sosyal ör-

gütlenme biçimlerinin gelişimini irdelerken eleştirilere dayanamamıştır. Özerk bir merkezi iktidarın doğuşunun nedeni kesinlikle tek ve evrensel bir neden değildir: fetihe, bir sosyal sınıfın başka bir sosyal sınıf tarafından sömürülmesine, silahların denetlenmesine, üretimin örgütlenmesi (özellikle büyük sulama çalışmaları) gerekliliğine, ticaretin denetlenmesine vb. bağlı olabilir. Birçok toplumda –özellikle kutsal krallıkları ve atalar kültlerini düşünelim– din olgusunu atlayarak siyasal düzeyi tasarlamak kesinlikle mümkün değildir. Avrupa'nın siyaset tanımı (Yunanca *polis*: site, devlet), anlamını devletin gücünü göstermesiyle sınırlayarak antropolojiyi açıklanmamış olgularla karşı karşıya bırakıyordu. Toplumlar, bir yönetici sınıf, bir merkezi hükümet aracılığıyla doğru tanımlanmış bir bölgede gerçek bir egemenlik uygulamadan yönetilebilirler. Siyaseti aynı zamanda ve özellikle meşru otorite yapısı ve kiplikleriyle ilgili siyaset antropolojisi gücüne indirgememek gerekir. Bazı sömürge öncesi dönemi toplumları yönetim ve baskıya dayalı güçlü merkeziyetçi örgütlenmelerle tanışmışlardır, bazılarıysa kendi tutarlılıklarını koruyorlardı ve bu toplumlarda iktidarın gücü belli bile değildi (kısa süre sonra *asefal* toplumlar olarak adlandırılmıştır bu toplumlar). Malinowski, iktidarın, grubun önderi ve bireyleri arasındaki karşılıklı yardımlaşmayla kendini ifade edebileceğini keşfetmiştir. Melanezyalı *big man*ler akrabalık ve müşteri ağları sayesinde mal toplarlar, daha sonra bunları yandaşlarının desteğini resmileştiren görkemli yarış şenlikleri düzenleyerek dağıtırlar. Antropologların incelediği bazı toplumlarda devlet ve akrabalık iç içe geçmiş ola-

bilir. Siyasal örgütlerin yayılmasında evlilik ilişkileri de önemli rol oynayabiliyordu. Bir önder ya da bir kral ekonomik ayrıcalıkları sayesinde çok sayıda poligamik evlilik yaparak ittifak ağını genişletebilir. Sudan Nuerleri gibi merkezileşmiş kurumlardan yoksun ve soyağacı grupları arasındaki ilişkilerin özel bir otorite tarafından ayarlanmadığı toplumlara *parçalı* toplumlar denir. Etkin olan siyasal birimlerin önemi soyağacı parçaları arasındaki karşıtlık ya da kaynaşmaya bağlıdır. Başka bazı toplumlarda, akrabalık grupları, bireylerin hiyerarşi içinde oldukları ve toplumsal-dinsel erginlenme törenlerinden geçtikleri yaş sınıflarıyla dengelenir. Sözgelimi, Kenya'daki Kikiyularda üst yaş sınıflarının önderleri siyasal otoriteyi ellerinde bulundururlar. Etiyopya'daki Ochollolarda güncel sorunlar uzun süren toplantılarda ele alınır. Öte yandan, iktidarın mekanizmaları genellikle ritüellere ve kozmolojik tasarımlara bağlıdır ve bu durum siyaset antropolojisini sembollerin incelenmesinden ayıramaz. Öte yandan, Marc Augé de iktidar ilişkilerini ve anlam ilişkilerini eşzamanlı olarak eklemleyen koşulları belirtmek için ideo-logique (ideo-lojik) kavramını önermiştir. Kraliyet kurumu çoğu zaman ilahi bir boyutu temsil eder. Kral ilahi dünyanın ve sosyal dünyanın birleştiricisi olduğundan işlevi kozmik ritimlerin hareketi ve büyük yıllık törenler düzenlenmesi için gerekli görünmektedir. Uzun süren bir felaket durumunda, krallık gücünün olağanüstü niteliği eğreti bir hale getirir bu ilahi boyutu. Aşırı gücünün hanesine yazılan –ya da, tersine, yaşlılık, hastalık veya kısırlık nedeniyle gücünü yitirmesine bağlanan– terslikler ve felaketler onu ideal, kurban bir aracı

durumuna getirir. Doğanın düzeni içinde göründüğünden daha meşru gibi görünen bir güçtür bu. Dolayısıyla, etkinliği, en azından kısmen, kendisini oluşturan mekanizmalardan habersiz olmasına bağlıdır. Bunun sonucu olan düzen az ya da çok belirtik olabilir ve ancak yasalar çıkarılmasına neden olur; bu yasalar ancak sosyal nitelikli bir ya da birçok insanın ceza vermesine yol açabilecek bir tecavüz söz konusu olduğunda çıkarılabilir . Sumatra'daki Andamanlar'da azar, alay, surat asma gibi, kamuoyu baskısı dışında bir yaptırım söz konusu değildi. 1930'lu yıllarda Claude Lévi-Strauss'un incelediği Brezilya'daki Nambikvaralarda kabile şefinin gücü baskıya değil bireylerle uzlaşmasına dayanır.

Bütün bu mekanizmaları anlayabilmek için, siyasetin, etimolojik kökeni dışında, daha geniş bir tanımını vermek gerekir. Dolayısıyla, devletin doğuşu sorunu, iktidarı uygulama biçimlerinin, egemenlik mekanizmalarının, devletin işleyiş biçimlerinin incelenmesini gerektirir. Michel Foucault biyopolitik kurumlarının uyguladığı yaygın iktidar biçimlerine dikkat çekerken bir antropolog işlevi görmüştür: sağlık, hijyen, yardım siyasetleri, emeğin denetimi, psikiyatri ve psikoloji kurumları, kriminoloji, hapishaneler, yaşlı ve düşkün yurtları. Siyaset antropolojisi aynı zamanda özel bölgeler oluşturma biçimlerine, sosyal katmanlaşmanlara, statülere ve rollere, meşru güç kullanımına, çatışmaya, yasa, mülkiyet hakları ve siyaset arasındaki ilişkilere özel bir ilgi gösterir. Bu alanlarda kuralları öğrenmekle yetinmemek gerekir, aynı zamanda pratik gözlem sırasında bu kuralları ihlal eden koşulların da bilinmesi

şarttır. Cinsiyet, yaş, sınıf, kast, iş bölümü, dilin kontrolüne dayanan sosyal farklılaşmalar egemenlik biçimlerini yaratır ve geliştirirler. Bu iktidar dağılımı mekanizmalarını analiz etmek için, Max Weber'i izleyerek iktidar ve otorite ayrımı yapılır ve otoritenin en azından belli bir meşruiyeti vardır. Bu nedenle, her ideoloji nesnelerin doğasını temel alarak kendini savunmaya çalışır. Marx'a göre, toplumu yönlendiren fikirler, sembolik düzeyde yönetilen bireyler savunma mekanizmalarını yaşama geçirebilseler de, yöneticilerin fikirleridir. Sözgelimi cemaatçiliğin amacı bir sosyal grubu ya da bir "toplum"u tarihsel çevrelerinden çıkarmak ve bunları kendilerini kapsayan bütüne, yani asimilasyonculukla suçlanan devlete karşı korumaktır. Feminist tavırlarda farklı iki çizgi görülür: birincisine göre farklılık hakkı olan dişi cinsiyetin kendi özelllikleri vardır ve erkek değerlerini yadsır; Judith Butler'ın örneklediği öteki çizgiye göreyse devlet ve yaygın iktidar yapıları tarafından dışarıdan dayatılanlar dışında cinsiyet kimlikleri yoktur.

Postyapısalcı filozofların dönüp dolaşıp üstünde durdukları konu –iktidar biçimi olarak söylemlerin incelenmesi– antropoloji de dahil olmak üzere tüm sosyal bilimler tarafından ele alınmıştır. 1970'li yıllardan başlayarak söylem üretimi iktidar ilişkilerinin ayrıcalıklı bir inceleme alanı olmuştur: Kim doğruyu söylüyor? Kimin konuşma hakkı vardır? Konuşmaları kim denetliyor? Etnograflar uzun süre iktidarın, siyasetin, "geleneksel" denen toplumların hukuk mekanizmalarını açıklamaya çalıştılar ve sömürgecilik ya da sömürgecilik sonrası dönemden kalma çerçeveleri kırdılar. Sömürge şemsiyesi nedeniyle bazı ye-

rel önderlerin gücü artmış ya da zayıflamış veya her durumda dönüşüme uğramıştır. Öte yandan, bir antropolojinin antropolojisi de gözlemci/gözlemlenen ilişkisinin siyasal boyutunu ortaya çıkarır. 1960'lı yıllarda, özellikle Güney Amerika'daki yerli hareketleri sırasında etnograflara karşı protesto sesleri yükselmiştir.

Şiddet siyaset antropolojisinin temel temasıdır ama bu bağlamda genel bir teori önerilemez. Bu konuyla ilgili araştırma yelpazesi çok geniştir. Antropologlar insan bedeninin nasıl Kuzey İrlanda, Filistin ya da Sri Lanka terörist militanları için bir davaya hizmet aracı olabildiğini inceleyebilirler. Hijyen, açlık grevi, intihar saldırısı bu araçsallaşmanın farklı biçimleridir. Zıt kampların tavırlarının radikalleşmesi fiziksel angajmanın, eyleme geçmenin ve şiddetin patlamasının belirleyicisidir. Siyasal propaganda çoğu zaman tarihe salar köklerini; bir montaj, Ruanda'daki gibi bir yok etme programına açılabilecek modern bir mitoloji oluşturmak amacıyla geçmişin motiflerine el atar. Antropolojik düzlemde, savaş, durumların farklılığını dikkate alabilme olanağı vermeyen çok kuşatıcı bir sözcük gibi görünmektedir. Sadece Melanezya'da bile yarım düzine çatışma olduğu söylenebilir. Savaş kurumsallaştırılmış, konvansiyonel, erginleyici, ekonomik olabilir, iç savaş olabilir, ordular arasında bir savaş olabilir, alışkanlık haline gelebilir ya da bir üretim biçimi haline gelebilir. Bununla birlikte, her savaş, kaçınılmaz biçimde yerel siyasal birimleri karşı karşıya getirir. "Terörizme karşı savaş" ifadesi siyasal slogan olarak etkili görünebilir ama antropolojik düzlemde hiçbir anlamı yoktur. Sosyal sistem teorileri, çok katı et-

nik tipolojilere dayalı, oldukça statik bir vizyona ayrıcalık tanımışlarsa da, hem etnik grupların özellikle sömürgecilik yasalarıyla tarihsel açıdan oluşmuş özelliklerini hem de siyasetin son derece dinamik karakterini açığa çıkaran analizlere bırakmışlardır yerlerini. Hem antropolojinin konusunun etnilerin sonuyla birlikte kaybolduğunu söylemek hem de *etnik* taleplerin arttığı tespitini yapmak mümkün değildir. Etni hiçbir biçimde yaşayan ya da kaybolan doğal bir türle karşılaştırılamaz. Etnisite üretiminin tek tek çok kesin alan araştırmalarını hak etmiş tarihsel bir olgu gibi analiz edilmesi gerekir. Onun donmuş bir kültürel kimlik tanımına karşı bir oluşum, bir süreç olduğunu hatırlamak gerekir. Günümüzde sosyoloji de antropoloji de küresel bir toplumun oluşturucularının o toplumun genel dengesine katkıda bulunduğunu iddia eden işlevselci bir anlayışla yetinmez. Gerçekten de, toplumun tümünde, işlevleri ve sonuçları tutarlılığı sağlamak olan mekanizmalar bulunmakla birlikte, oluşturucu unsurların çatışma ve çelişkileri de söz konusudur bu bağlamda. 1960'lı yıllardan bu yana sömürge imparatorluklarının çökmesi, sömürgecilik sonrası ve yeni sömürgecilik dönemi çerçevesi içinde siyasetin yeni bireşimleri siyaset antropolojisinin yeni meydan okuma terminolojisini belirlemişlerdir.

Avrupa uzmanları, eski folklorların yaşamasına adanmış bir dönemden sonra, demokratik rejimler içinde yakıcı ama pek iyi bilinmeyen kliyantelizm, işlev mirasları, yerel güçler ve devlet ilişkileri gibi birtakım sorunlarla ilgilenmeye başladılar. Güncel değişmeler –Sovyet blokunun çökmesi, küreselleşme, çokkültürlülük, ulus-devlet kav-

ramının tartışmaya açılması ve mikro devletlerin ortaya çıkması– antropologların uğraş alanını genişletmiştir. Sözgelimi, çokkültürlülük karmaşık bir olgudur ve bu olgu içinde yok edilmesi mümkün olmayan farklılıklar ya da, tersine, daha açık bir toplum ilkesi vardır. Sözgelimi, Avrupa'ya göç farklı göçmen gruplarının bir tür *etnik özellikler kazanması* olgusuna açılsa da, bu olgu, grupların "doğal" eğiliminden çok, asimilasyon ve entegrasyonun cazibesinin zayıflamasıyla açıklanır. Siyaset aynı zamanda yönetme ve bireyler, yurttaşlar üretme sanatıdır. Dolayısıyla, sosyal, sağlıkla ilgili, tıbbi, çocuk sağlığıyla ve geriatriyle ilgili, biyoetik, güvenlik ve eğitimle ilgili alanlarda alınan çeşitli önlemler aracılığıyla, araştırmacının kamusal alanda ortaya çıkarabileceği ve tartışabileceği örtük bir antropolojiyi (yaşam politikaları) okumak mümkündür.

Son olarak, araştırma etiğiyle ilgili bir noktaya değinelim; siyaset antropolojisi her türlü normatif boyuttan arınmış, betimleyici ya da açıklayıcı bir tavrı sürdürme konusunda sıkıntılarla karşılaşabilir: toplumsal eleştiri, siyasal angajman, ütopyaların açıklanması, ideallerin yasaklanması, tarihin sonunun öngörülmesi vb. Başka bir çağrı da söz konusudur bu arada; sürekli yeniden oluşan kurumların hizmetinde uzmanlığa davet.

4. Din antropolojisi. – Din antropolojisi genel olarak maddi bir gelenek içinde yer alır ve teolojik yorumların dışındadır, ama gene de uzun süre kitaplı dinler çerçevesi içinde kalmıştır. Tanrısız ya da agnostik Batılılar için, özel ya da bir inanç değiştirme olgusu içeren bir metne

bağlı tektanrılı bir din düşüncesine bağlı kalmak zordur. Dünyanın karmaşıklığı karşısında insanların her yerde sıradan algılamanın dışında gizli gerçekleri aramaya çalışmış olmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Dünyayı yönlendiren enerjilerle ilgili hipotezler formüle etmişler ve çoğu zaman görünmez olanı görünür kılmaya çalışmışlardır. Batılı düşünürlerin (dinbilimciler ve sanatçılar da dahil olmak üzere) enerji, güç, irade, ruh, yaşam atılımı, yaşam soluğu gibi kavramlarla ilgili olarak bir tekeli yoktur tabii ki. Sadece dolaysız algılamaların ötesinde gizli nedenlerin araştırılması anlamında değil, sistematik spekülasyonun daha disipliner olması anlamında bir metafizik tekeline de sahip değildirler. En iyi etnografi, tanrılar, atalar ya da inanç gibi temalar üstünde ayrıcalıklı bilgi sağlayan kişilere başvuran etnografi değil, bireysel ve kolektif pratiklerin gözlemlenmesi ve yaşanmakta olan özel bir yaşamla ilgili bilgilerin derlenmesiyle ilgili gözlemler yapan etnografidir. "Yerli" teorisi her zaman eylem içine hapsolur. Özel durumlardan hareketle genelleme her zaman hassas bir konu olmuştur. Böyle bir risk alma kararı verildiğinde, kişilik, soyaçekim, soyağacı, büyücü gibi farklı temalarla ilgili inançların tümünü yeniden oluşturmak amacıyla, bu bağlamda nasıl bir çalışma yapıldığını da göstermek gerekir. Yazı süreciyle, sosyal aktörlerin güncel sorunlardan keyfi bir seçme yaptıkları açık bir sistemi kapatmak çok risklidir. İman ve inanç kavramlarını yönlendirebilmek daha bir zordur çünkü din genellikle bütünü içinde kültürle aynı boyutlara sahiptir. Michel Foucault ve Paul Veyne'den bu yana biliyoruz ki, aynı kültür içinde ve hatta bireysel düzeyde birçok

gerçeklik düzeni vardır. Din, çok büyük ölçüde irade dışı, hatta birçok bağlamda teknik uygulamalarla ilgilidir: törenler, kurbanlar ve dualar konusunda protokoller. 1960'lı yıllara kadar inançlar, mitler ve ritler çoğu zaman işlevsel bir açıklamanın hizmetindeydi. Dinsel düşünceler ve pratikler toplumsal bütünlüğe ya da iktidarın yapısına hizmet ediyordu ya da doğal ve toplumsal bir dünya vizyonunu yansıtıyorlardı. Emile Durkheim'ın *Din Hayatının İptidai Şekilleri* (1915) adlı yapıtının etkisi birçok kimse tarafından bu tür bir açıklama gibi kabul ediliyordu. Bu açıdan bakıldığında, aslında, dinsel inanç her zaman gerçektir çünkü sosyal bir işlevi yerine getirir. Onyıllar boyunca genel kabul gören bir düşünceye göre, ritler grubun dayanışmasını ifade eder ve onu güçlendirir, öyle ki, grup kendine bir kült adar. Ama bugün artık kimsenin homojen ve bütün şeklinde bir toplum düşünmesi mümkün değildir. Durkheim'ın bu yapıtının tartışmasında çok önemli bir yer tutan kutsal/dindışı ayrımı tartışma doğurmaya devam ediyor, çünkü kutsalın tanımı konusunda bir konsensüse varmak mümkün olmamıştır kesinlikle. Marksist analiz de işlevselci bir çerçeve içine oturur, ayrıca Durkheim'ın bilmediği ek bir boyutu vardır; Marksizmde din "halka verilen afyon" olarak tanımlanır ve egemen sınıfların elindeki ideolojik bir silah gibi görülür. Günümüzde, bir yeni işlevselcilik akımı, dini daha dinamik bir biçimde ve otoritenin meşrulaştırılması süreçleriyle ilişkileri içinde, egemenlik altında yaşayanların sıkıntılarının ifadesi, sınıf ilişkileri ve bireysel stratejiler olarak algılamaktadır. Bazı bağlamlarda, ritüel, siyasal mücadelenin bir uzantısı şeklinde ortaya

çıkar. İşlevselci açıklamalar, yavaş yavaş, yerlerini dikkatleri anlam oluşturma olgusuna çeken teorilere bırakmaya başlamışlardır; ritler bilgi vektörleri ya da bir dünya görüşünün ifadesi olarak düşünülür. Claude Lévi-Strauss, Durkheim ve Mauss'un dünyanın entelektüel düzenlenmesi üstünde duran bir yazısının ("ilkel sınıflandırmalar", 1903) oynadığı önemli rolü açıkça kabul eder. Dilbilimin etkisiyle kısa süre sonra sembolik kodlamalardan söz edilmeye başlanacaktır. Gerçekten de, bütün halklar türleri (bitki ve hayvan türleri), doğanın öğelerini ve tözlerini, mevsim olgularını vb. çeşitli kategorilere ayırırlar. 1950'li yıllardan başlayarak en fazla tartışılan hipotezlerden biri daha sonraki kuşaklar tarafından Sapir ve Whorf (iki dilbilimci ve antropolog) hipotezleri adıyla tanınmıştır. Bu iki bilimadamına göre, dil kategorileri ve yapısı ve insanların dünyayı değerlendirme biçimi arasında zorunlu bir ilişki vardır. Sözgelimi, Hopi yerlilerinin dili, Avrupa dilleri gibi nesnelerle değil, daha çok hareketle ilgileniyordu. Başka yazarlara göre, bilişsel süreçlerin büyük bölümü dilin dışında gerçekleşir. Yapısalcılık ama aynı zamanda ABD'de Gregory Bateson'un teorileri (*Bir Ruh Ekolojisine Doğru*, 1973) belli bir dönemde çok etkili oldular ve dünya düzenleri içinde ilişkilerin nesnelerden daha önemli olduğunu belirttiler.

Rit din alanına kapanmış olmasa da ritüelsiz bir din yoktur kesinlikle.

Arnold Van Gennep'in 1909'da önerdiği *geçiş ritleri*, sadece dinsel antropoloji incelemeleri için değil, aynı zamanda sosyal örgütlenme araştırmaları alanında da çok etkili olmuştur. Çok kesin safhalardan geçmiş olan bu rit-

ler bireylerin yaşam çevrimini düzenler ve toplumu yapılandırır. Bu kavram üstünde çok sayıda bilimadamı, özellikle de Victor W. Turner (*Ritüel Olgu*) çok çalışmıştır. Bu kavram birçok erginlenme evresiyle ilgilidir ve hacamat, cinsel sakatlamalar ya da başka fizik değişiklikler gibi bedende dönüşü olmayan etkilerden ayrı düşünmek mümkün değildir onu. Kimi zaman bir ata statüsü oluşturan cenaze törenleri son geçiş riti gibi düşünülebilirler. Her durumda, kolektivite, toplumsal beden yaşarken, bireysel bedenin sonluluğu ona bir anlam verilmesini gerekli kılar. Bazı bilimadamları Freud'a dayanarak ritüel pratiklerini aynı dünyanın insanları arasındaki iç çatışmaların ifadesi gibi görmüşlerdir. Freud, kendisi de bilinçaltı teorisini geliştirirken mitoloji ve etnografik verilerden yararlanmıştır. Oidipus kompleksinin evrenselliği ve kendisinin yeniden ele aldığı ilkel kabile miti antropologların tepkisini çekmiştir daha çok ama Freud'un ilkeleri çok etkili olmuştur; öncelikle "kültür ve kişilik" adıyla bilinen Amerikan okulu üstünde dolaylı biçimde etkili olmuş, ayrıca Géza Roheim, Georges Devereux, Edmond ve Marie-Cécile Ortigues, Roger Bastide vb. bilimadamlarını da çok açık biçimde etkilemiştir. Bu araştırmaların yararı bireysel ve kolektif düzeyleri eklemleme kaygısıdır. Gerçekten de, bireysel düzlemde bir nedensellik fikrini aşar bunlar: din bireyin ihtiyaçlarına cevap verir çoğu zaman, belli bir toplumun üyeleri ihtiyaçlarına cevap bulmak için dindar değildir. Öte yandan, birçok kültürde yapılan araştırmalar bireyin farklı unsurların geçici birliği gibi olduğunu gösterir ve bu unsurların bazıları bireyin doğumundan önce varolmuştur ve ölü-

münden sonra da yaşayacaklardır; bu keşif, Freud'un önerdiği biçimiyle, kişilik olgularının yapılanmasını zenginleştirmiş ve onlara meydan okumuştur. Ritüel olguları bir aracılık sosyolojisi çerçevesinde yararlı bir biçimde tasarlamak mümkündür; ritüel mekanizmaları insanların başka insanlara etkisi için gerekli aracılar gibi çalışırlar. İnsanların doğa ya da tanrılarla ilişkilerinin arkasında insanlar arasında ifadelerini bulan ve yararlanılan ilişkiler vardır. Ritlerin muhatapları tanrılar, cinler ya da atalar olabilir, bunlar insanlar arasındaki bir ilişkinin aracılarıdır. Sonuç olarak, sembolik ilişki sadece ve sadece insanları birleştirir. Ritler, bütünüyle, ne dinsel, ne sosyal, ne psikolojik, ne de estetiktir; her alana dahildirler biraz ve bu durum müthiş çekiciliklerini açıklar onların.

Antropoloji çoğu zaman vokabüler güçlükleriyle karşılaşır, çünkü bir yandan kesinlik çabası içinde olurken bir yandan da kavramsal tanımlarını kurallaştırma eğilimine direnmek zorundadır. Antropolojik sözlüğün terimleri, açıklamak istedikleri konuları dondurmak istediklerinde çok kesin ve katıdır. Ölçüsüz bir çokanlamlılık gösteren bazı terimlerin ise "rit" ve "ritüel" sözcükleri gibi ayrı ayrı değerlendirilmeleri gerekir. Kimi bilimadamlarına göre yinelenen ve basmakalıp her eylem (Londra'da parlamentonun açılışı, Balililerin horoz dövüşleri, dogonların selamlamaları) bir ritüel gibi değerlendirilebilir. Doğal ortamda hayvanları inceleyen etolojistler çiftleşme gösterileri ya da kuralları olan tabiyet tavırlarıyla ilgili olarak ritlerden söz ederler. Bazı bilimadamlarına göre de görünmeyen bir dünya referansı (aşkın bir durum), nitelikli din adamlarının

konuşmaları ve bir etkinlik eğilimi bir ritin tanımlanması için esastır.

Pozitivist etnografi, rahat bir tavırla, şu ya da bu halkın dininden yazıyla kolayca aktarılabilecek mutlak bir öğreti gibi söz ediyordu. Büyü, büyücülük, din gibi alanları son derece keyfi bir tercihle ayırıyordu, oysa bunlar doğal ve sosyal dünyaya kurallar getiren bir bütün içinde yer alırlar. Bu çok basit kataloglandırma yapısalcılığın ve anlambilimin saldırılarına dayanamamıştır. Yapısalcılık sembolik yapı çalışmaları ve idrak kategorileri üstünde durmuştur; anlambilimse yorumcu bir antropoloji biçimi altında sosyal gerçekliği içeriden yorumlamaya çalışırken alan çalışmasını ve yazı sürecini de sorunsallaştırır. Bilişsel antropolojiyse din incelemelerini spekülasyonlardan ve kavramsal *a priori*lerden kurtarmak ister ve bir yandan da inançların doğuşunu açıklayan ilkeleri inceler. Bu bağlamda, karşısına çıkan zorluklardan biri, daha az denetlenen başka metodların geliştirdiği bilgilerden yararlanmakta zorlanmasıdır. Araştırmacının bu sonuca ulaşabilmek için tuttuğu yol ve kesinlikle bilinmeden sergilenen bütün bilgiler bilişsel süreçler analizini son derece hassas kılar. Günümüzde dinsel antropoloji bir yandan kültürlerin çeşitliliğine öte yandan da başka disiplinlerde sürdürülen araştırmalara bağlı bir yığın girişimi tek bir başlık altında gizlemektedir. “Dinsel alan”ın özerkleşmesi de sürekli tartışma konusudur, çünkü daha geniş bir düşünce bütünlüğü içine oturmaktadır kesinlikle bu alan. Doğaüstü kavramı evrensel değildir, Batı uygarlığı içine doğa bilimleri kavramıyla birlikte girmiştir. Bilimsel yöntemlerle gözlemlenebilen doğa

alanının karşısında düş, mit ve boş inançlar dünyası yer almıştır. O dönemden sonra da, Batı, insanın irrasyonel yanıyla mücadelede güçlük çekmektedir. Bu mücadeleyi sanatçılar, filozoflar, psikanaliz ve antropolojinin önerdiği öteki rasyonalite biçimleriyle yapmaktadır.

5. **Performans antropolojisi.** – 1970'li yılların sonunda, antropolojide bir dönüm noktasına tanık olunur; olgular, normlar, yapılar biliminden süreçler bilimine geçilmiştir. Etniler, kültürler ve bunların kitleler içinde büyük yaygınlık kazanması, kapalı, bitmiş olgulardan çok, oluşmakta olan tarihsel ürünler gibi ortaya çıkmaktadır. Mauss'a göre insan bedeninden yararlanan tüm sanat biçimlerinde eğitim olguları egemendir. *Habitus* kavramının (Mauss'un Aristoteles'ten aldığı ve Pierre Bourdieu tarafından yeniden biçimlendirilen) amacı, kalıcı kapasiteler biçimi altında bedenlerde ve zihinlerde yer eden kazanılmış özellikleri açıklamaktır. Bu kapasiteler tavırlarda, hareketlerde, mimiklerde, duyguların ifadesinde, sanatçının el maharetinde, bedenin tekniklerinde, Erving Goffman'ın çok güzel ifade ettiği gibi, gündelik yaşam tiyatrosunda ortaya çıkar. Dolayısıyla, sosyal yaşam ve bilişsel süreçler çok büyük ölçüde dile bağlı değildir ve hatta dille açıklanmaları çok zordur bunların. Bu basit olgu, klasik etnografi yöntemlerine paralel olarak, fotoğraf ve görsel-işitsel kayıtlara da başvurulması gerekliliği düşüncesini ön plana çıkarır. Kitlesel gösteriler bağlamında filmler, dilsel olarak oluşmamış önemli özellikleri ortaya çıkarmıştır. Aktörlerin "gösterilmesi" onların mutlaka oyunlarının tüm sonuçlarını kuşat-

mış oldukları anlamına gelmez. Trobriandlıların yeniden yorumladıkları İngiliz kriket oyunu ya da Jean Rouch tarafından filme çekilen (*Les Maîtres-fous*, 1954) Nijeryalı Havkaların doğaüstü yaratıklar kültü sömürgecilikle alay eder ve bu filmde aktörler hiçbir biçimde bilinçli bir satire teslim etmezler kendilerini. Diderot'ya göre oyuncunun paradoksunu oluşturan profesyonel bir mesafe olmaksızın rollerini içtenlikle oynarlar. Toplumsal yaşamın "spektaküler" boyutuna dikkat çeken birçok yazı yazılmıştır. İnsan bilimlerinin derinliklerine nüfuz etmiş geniş bir vokabüler vardır: tiyatrosallık, sahneleme, oyun, perde, hareket, dram, performans, rol, sekanslar vb. Michel Leiris, Erving Goffman, Victor W. Turner'ın çalışmalarında bu kavramlar insanın sosyal yaşamı anlamasına güç katan gerçek bir teori içinde eklemlenmişlerdir. Bununla birlikte, tiyatrovari eğretilemelere başvurmayı teşvik eden –betimleme düzeyinde yersiz kaçabilen ya da yorum düzeyinde aşırı olabilen– yorumlamada çok ileri gitmekten kaçınmak gerekir. İngilizce konuşulan ülkeler birçok disiplini kapsayan bir alan (*performance studies*) yarattılar ve Fransızlar bunu "anthropologie des arts du spectacle" (gösteri sanatları antropolojisi" gibi (yetersiz) bir ifadeyle karşılıyorlar. Aslında, tiyatro, müzik, dans ama aynı zamanda da ritüel, dua, kurban, sözlü gelenek, karnaval vb. etkinlikleri kapsayan çok daha geniş bir alan bu. Bu analiz tipi edebiyat eleştirisiyle ve özellikle de tiyatro eleştirisiyle başlamıştır ama kısa süre sonra antropolojiye başvurulmuştur bu bağlamda, çünkü tiyatro ve ritüelleri yakınlaştırma eğilimleri ortaya çıkmıştır. Her iki durumda da, söz konusu olan, genellikle

katılımcı olan seyirci üstünde etkili olmaktır. Başka bir dünyayla –ataların ya da tanrıların görünmez dünyasıyla– iletişim, söylemlerden çok ritüeli sanata yaklaştıran esinleyici sahnelere bağlıdır. Antropologlar ritüelleri çoğu zaman sadece sosyal sonuçları açısından ele almışlar ve aslında etkinliklerini borçlu oldukları estetik boyutu görmezlikten gelmişlerdir. Sanat estetik düzlemden çok değerler, dünya görüşü, bir toplumun ideolojisi üstüne bilgi kaynağı gibi ortaya çıkıyordu. Oysa, ritüellere bağlı yerli kategorileri analizi estetik düzlemdeki uğraşları ortaya çıkarır. Her dinin, her ritüelin güzelliğe, mizansene, gösteriye ihtiyacı vardır. "Estetik"ten anlaşılması gereken, sadece sanat objelerinin seyredilmesi değil, tersine, ritüel içinde insan bilincinin uçurumları, dünyayla ilişki, yaşam ve ölüm çevrimi, doğum sırrı, kuşakların birbirlerini izlemesi ve canlılar arasındaki güç denemeleri olgusudur. Karanlıkta, birden parlayıp sönen bir ışık içinde, korkunç çenelerini göğe doğru kaldıran sırlarla dolu bir Afrika "maskı" ortaya çıktığında yeni erginlenenler heyecanlanır. Bu maskın dansı görünme ve kaybolma, yakın ve uzak, gitme ve gelme almaşması üstüne oturur. Ritüel koreografi biçimlerin hareketliliğiyle gerçekleşir: gösteri, halüsinasyon, hatta fantazma gibi belli belirsiz seçilebilir. Yeni erginlenenin deneyimi sadece görsel değildir kesinlikle; bir coşku ve heyecan söz konusudur; dans eder, şarkı söyler, bağırır, tanrıya seslenir ya da cevap verir. Bu zar zor görülebilen şeyin sahnelenmesi –ruhlar ormanlardan köye geldiğinde ve canlılarla ölüler arasındaki sınır ortadan kalktığında– eğlendirici gösterilerin iyi çocuğu estetiğinden kopar. İngilizce *perfor-*

mance sözcüğünün "spectacle" (gösteri) sözcüğüyle karşılanması, konunun (ifade, gösteri) ve yaratımının kendisine göre iç içe geçtiği ve üretildiği "performative" (önce dilbilimcilerin işaret etmiş olduğu) boyutu yok eder. Gösteriyi belirleyen kurallar ve talimatlar ne kadar kesin olursa olsun, kendi kendilerini aşmaları, oyuna katılmaları anlamında ritüel gösteriler de "performanslar"dır. Dolayısıyla, büyük kolektif ritüeller, karnavallar, kılık değiştirmeler gibi sosyal medya işlevi gören gösteri olguları bir kültürün yansıması ve örneklendirilmesi değildir; bunlar, tersine, bir kültürü yaratan ve dönüştüren pratiklerdir.

Akrabalık, ekonomi, iktidar, din gibi sınıflandırmaların belli bir analitik etkisi olabilir ama bu sınıflandırmaların tümünün karıştığı *bütüncül sosyal olgu* (Mauss) deneyimini de yok eder bu eğilim. Bir araştırmacı ancak insanların kendilerinin önerdikleri mizansenlerin irdelenmesi yoluyla anlayabilir onların dünyayla ilişkilerini.

6. Etnografik film ve görsel antropoloji. – Sinema icat edildiğinde bazı bilimadamları bu yeni aracı hemen insanın incelenmesinin ve davranışlarının gözlemlenmesinin hizmetine sunmak istediler. Ayrıca, antropoloji ve sinema da, aslında, hemen hemen aynı dönemde ortaya çıkmıştır ki bu durumda onların çocukluk arkadaşları oldukları söylenebilir. Öykülü filmlerin başarıları, oldukça uzun bir dönemde, belgesel filmlerin düşsel yapıtların önüne geçmesini kısa sürede unutturmuştur. Bugün belgesel filmler "ticari sinema"nın gölgesinde kalmıştır ancak gene de ticari görüntülerden bıkmış bir dünyada ilginç çıkışlar

yapabilmektedir. Lumière kameraları, 16 mm.'lik format, eşlemeli ses, video, sayısal video kameraları, donanımları sürekli hafifleten gerçekten devrimci teknolojik keşiflerdir. Sürekli bulundukları ortamı istila etmeme ve filme çektikleri sahneleri yok etmeme kaygısı içinde yaşayan etnograflar için temel bir parametredir bu. Bugün, bir etnograf, çatı penceresi gibi büyük bir sayısal video kamerayla gözlemlediği sosyal durumları filme çekebilir ve son derece profesyonel, kaliteli görüntüler elde edebilir. Çoğu zaman, kullanılan "etnografik film" kategorisi biraz yanıltıcıdır, çünkü bu kategori içinde kâşiflerin, seyyahların, bağımsız sinemacıların, televizyon röportajcılarının filmleri birbirine karışır. Lumière, Pathé ya da Edison gibi ticari şirketlerin dünyanın her tarafına gönderdikleri operatörlerin getirdikleri egzotik görüntüler genellikle ilk etnografik filmler kabul edilir. Genel anlamda, bu alanda görülen çok sayıda yinelemeye rağmen, ortak payda ve ortak belirleyici her zaman egzotik paradigmadır. Şunu da kabul etmek gerekir ki, profesyonel etnografların çektikleri filmler çoğu zaman düş kırıcıdır. Bu "görev sinemacıları"nın bilimadamları olarak profesyonel sinemanın incelikleri karşısında çekingen davrandıkları anlaşılır bir şeydir ama bunlar yakın bir döneme kadar oldukça naif bir pozitivizm dersi veriyorlardı. Düşsel bir tarafsızlık peşindeydiler ve bakışlarını koşullayan tarihsel ve kültürel belirleyicileri dikkate almıyorlardı. Çektikleri filmleri açık seçik bir gerçeğin sadık anlatımı gibi gösteriyorlardı; gerçek, ona yöneltilmiş bakıştan tamamen bağımsız olarak bütünüyle taklide dayalı bir biçimde verilebilirmiş gibi... Bu dersi verenler Ver-

tov, Flaherty, Grierson, Vigo, Epstein, Ivens vb. sinemacılardır. Bunların amacı bilimsel olmaktan çok sanatsal ve toplumsaldı, ama bir görüş açısı sunabilecek bir yeteneğe sahiptiler. Bazıları araştırmacılar için kabul edilmesi mümkün olmayan manipülasyonlara teslim oluyorlardı, ama şunu kabul etmek gerekir ki, sadece gerçeğin konuşmadığını, gözlemcinin gerçeği kesitlere ayırdığını ve bir söylem oluşturduğunu da biliyorlardı. Bununla birlikte, tarihsel olayların, yani bir yönetmenin ve oyuncuların yaratmadığı olayların anlatılması gerektiğini ve anlatıcının da kaçınılmaz biçimde öykünün bir parçası olması gerektiğini biliyorlardı. Bu gerçeği kavramış olan Jean Rouch çok betimleyici bir görüş açısından hareketle çok sayıda etnografik film çekmiş, ancak başka bazı filmlerinde belgesel türünün eşsiz örneklerini vermiş, 1960'lı yılların yeni modasını harekete geçirmiş ve 1980'li yıllardaki antropolojide yansıma tartışmalarını çok önceden haber vermiştir. Çok ilkel bir şekilde gerçekleştirilen ve bilgece yorumlarla süslenen sıkıcı etnografik film imajının foyasının çıkarılmasına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, "etnografik film" ya da "etnografik film üslubu" ifadesini savunmak gerekir, çünkü bir metod vardır burada. Buna karşılık, "antropolojik film"den söz etmek anlamsızlığa yakın bir şeydir, çünkü bu kavram insanı işleyen filmler çağrışımı yapsa da bütün filmler antropolojiktir ve bütün filmler de sosyolojiktir.

Görsel antropolojiyse üç tip etkinlik barındırır içinde: görsel-işitsel kayıt teknikleri kullanımına dayalı etnografik anket, bu tekniklerin yazı ve yayın biçimi olarak kullanılması ve nihayet araştırma konusu olarak geniş anlamda

görüntü incelemesi (grafik sanatlar, fotoğraflar, filmler, video). Dolayısıyla, her görsel antropoloji uzmanı sinemacı olmaz, ikonoloji uzmanları da ressam ya da gravürcü olmak zorunda değildir. İnceleme konusu olarak görüntü üretimi konusunda, antropologlar, bir toplumun bireylerinin özellikle basit ve etnik kültürel referanslara bağlı olarak düşünmesi ve etkili olması ilkesinden hareket edemezler. Unutmayalım ki, sinema Brezilya ya da Hindistan'da icat edildiğinden beri vardır. Her durumda, yeryüzündeki bütün insanlar sadece misyonerlerin etkinlikleriyle değil, kendilerini yerel düzeyden koparan mesajlarla karşı karşıyadır: radyo, sinema, televizyon, müzik klipleri, reklam, internet. İnsan, yaşamı boyunca, çeşitli yerlerden, çok uzaklardan gelmiş, zaman içinde kök salmış ya da bir anda uçup gidebilen karmaşık modellere ve referanslara başvurur. Sadece, sözgelimi Harold Garfinkel'inki gibi, insanların belli bir bölgedeki gündelik yaşamlarında hayata geçirdikleri etnoloji yöntemlerine çok yakın bir anket referansların, kazanılmış kapasitelerin, kişilerin stratejilerinin anlaşılmasını mümkün kılabilir. Bu açıdan bakıldığında antropologluk mesleği hiç değişmez; Nijerya'daki Peul Bororolar arasında çalışsın, Silikon Vadisi'nin yeni zenginleri arasında çalışsın, aynı işi yapar antropolog... Antropolog eğer film çekiyorsa bu işin sorumluluğunu tam anlamıyla üstlenmelidir. Üstüne üstlük, bir heveskârın yapabileceği bir iş değildir bu, aslı başka yerde olan bir araştırmayı örneklemeye yönelik bir tür aksesuvar olamaz. Sinemacı bir antropolog için esas, keyfi bir tavırla biçimden ayrılamaz ve bu mesleğin kesinlikle sanatsal bir boyutu vardır. Bu bakımdan

tam anlamıyla yazı modellerinden uzaklaşmak gerekir. Bilginin sonuçları sadece içeriklerle aktarılamaz, aynı zamanda seslerle, imajlarla, tekniklerle ve üslupla da anlatılır. Belgeci de yazar gibi sentaksa önem verir, uygun ifadeyi arar, ritim, anlatı ve heyecan üstünde çalışır, kısacası üslup üstünde çalışır. Belgesel bir film çekmek, içinde yüzlerce tercih barındıran bir anlatım sanatıdır: gerçekliğin içinden anlamlı ayrıntıları seçmek, öteki ayrıntıları geri planda bırakmak, çerçevelemek, kesmek, toplamak, yeniden yapılandırmak, renkleri yaymak, sesleri eşlemek vb. Sanatçı özel bir retorik geliştirir, kişileri ve ilginç durumları saptar, zaman ve yer birliğine uyar ya da bir öykünün gerçeğine uyar veya Eisenstien'ın deyimiyle, "entelektüel bir montaj" yapar. Yerleri, mekânları, tanıklıkları, tavırları ve tutumları, konumları, karşılıklı ilişkileri, yaşamdan kesitleri göstermekte film ve videonun üstüne yoktur. Kurgusal ve belgesel arasındaki sınırlar belirsizdir çünkü her ikisi de filmdir ve yaratımdır, ama söz konusu olan şey düşsel ya da belli bir gerçekliğin belli bir açıya göre işlenmiş biçimiyse yönetmenin seyircilere sunmak istediği öykü aynı öykü değildir. Birinci durumda, yaratım, filme çekilen konunun bütünlüğüyle ilgilidir; ikinci durumda, binbir biçimde değerlendirilebilecek bir konunun işlenmesiyle ilgilidir. Bugün, hiç kuşkusuz, teknik gelişmeler sayesinde alan çalışması yapmaya hazırlanan hemen hemen bütün öğrenciler, her zaman kesin bir proje sunamasalar da, "film" çekmeyi düşünürler. Ne yazık ki, bu alanda örgütlenme ve eğitim eksikliği büyük bir sorundur. Bir görüntü kültürü eğitimi gelişmemiştir, boşluklarla doludur ve marjinaldir;

hiç değilse Avrupa'da, filmler kitaplar gibi dolaşmamakta ya da çok az dolaşmaktadır ve hatta çok önemli klasik belgesellerin bile bulunması zordur. Uygulamaya gelince, bu alanda öğrencilerin zaman ve kaynak açısından koşulları çok zor olan klasik etnografi çalışmasıyla bir görsel-işitsel projeyi birlikte yürütme konusunda bazı sıkıntıları vardır. Sinema konusunda çok yetenekli bazı öğrenciler de üniversiteyi ve araştırmayı bırakarak belgesel filmler çekiyorlar. Mesleğe yeni başlayan antropologların çoğunun, kendi belgelerini oluşturabilmeleri ya da uzmanlarla bilinçli bir işbirliği yapabilmeleri için yeterli bir görsel-işitsel kültüre sahip olmaları gerekir. İş ve çalışma açısından da ne yazık ki televizyon neredeyse tamamıyla ticari bir mantığı benimsemiştir ve bu durum belgesel film çekme çabalarını baltalamaktadır. Bu engellere rağmen insan bilimlerini ilgilendiren filmlerin üretimi çok çarpıcı bir biçimde artmaktadır ve son yıllarda antropoloji ve sosyoloji öğrencilerinin filmlerinde büyük bir iyileşme görülmektedir. Öte yandan, ilginç bir tersine dönüş olgusu da gözlemlenmektedir. Etnografik filmlerin "konuları"nı oluşturan insanlar giderek kendi görüntülerini oluşturmaya ve kendi sosyal yaşamlarını belgeselleştirmeye başladılar. "Yerli halklar"ın medyaları stratejik olarak kullanması onlara tarihte ilk kez kendi imajlarını denetleme ve uluslararası topluma istedikleri mesajları gönderme olanağı sunmuştur.

7. Uygulamalı antropoloji. – Bugün antropologlar "toplum sorunları"na danışman olarak giderek daha fazla müdahale ediyorlar: biyoetik, yeni tüp bebek yöntemleri,

biyoteknolojiler, eğitim, girişim kültürü, suç, dini tarikatlar vb. Uygulamalı antropolojinin önünde bir yığın engel vardır. Sosyal durumlar mantığı analizi, yöneticilerle, ancak bir tavır almaya yardımcı olabildikleri, bir öğreti verebildikleri ve önlemler önerebildikleri takdirde ilgilenir. Karar veren makamların tercihlerini kısa sürede yapabilmeleri için "çok fazla bilgili olmamaları" gerekir. Zamanın bu zorlayıcılığı, *a priori* olarak antropologların uyguladığı özümseme yöntemleriyle çelişki oluşturur. Bununla birlikte, gerçekleştirilen çok sayıda araştırmanın sonuçlarına göre, bir meydana okuma da gerekmektedir bu bağlamda. Gene de, büyük ekonomik gelişme alanı tökezlemektedir. Asya'da ekonomik gelişme alanında görülen çarpıcı örnekler, gelişme "stratejileri"ne az, dünya kapitalizm hareketlerine ve jeopolitiğe ise çok daha az şey borçludurlar. Çok şematik olarak şunu söylemek mümkündür: Gelişmenin kuramsallaştırılması ekonomik (W. W. Rostow), merkez ve çevre teorileriyle (Immanuel Wallerstein, Gunnar Myrdal, Samir Amin, Charles Bettelheim, Andre Gunder Frank) siyasal ve nihayet "global" kapitalizmin son yeniden yapılanmalarıyla gene ekonomik evrelerden geçmiştir. Gelişme teorilerinin "antropolojik" evresinde, "mikro" ölçekli anketlere dayalı çok sayıda yayında sosyal ve kültürel açıklamalar, kadınların rolü, yerel düzlemde karar alma incelemeleri, prestij harcamaları, eşitsizliklerin artması gibi konular yer alır. Hangi düzeyde olunursa olunsun, birçok program ve projenin başarısız olmasına rağmen, teknokratik ideoloji çok güçlüdür. Rasyonalite Batı'nın büyük mitlerinden (otorite söylemleri anlamında) biridir ama

ekonomik gelişme konusunda gösteriş yapmaya gerek görmeden akla, bilgiye, bilime başvuran bir yığın uzman vardır. Gerçeğin direnişi, gelecekle ilgili güvenilir tahminler yapabilme olanağı vermeyen çok sayıda istikrarsız denge parametrelerinin varlığını gösterir gibidir. Ayrıca, kısa vadeli etkinliğe dayalı birçok "gelişme" de dünyanın ısınması, çölleşme, kirlenme gibi büyük boyutlu dengesizliklerin artmasına yol açmıştır.

8. Etnografiler ve bilimler antropolojisi. – Tarih ve bilimler felsefesi uzun zamandır vardır ama bilimsel üretim ve teknolojik uygulamalarına dönük etnografik ve antropolojik (çoğu zaman tarihsel araştırmalara karışmıştır) yaklaşım ancak son yirmi yılda yoğunlaşmıştır. Sürekli gelişen dünyamızın anlaşılması için çeşitlendirilmiş bir araştırma alanı söz konusudur bu bağlamda: bilimsel otoritenin ve bilimsellik ölçütlerinin oluşumunun irdelenmesi, bilim retoriklerinin sergilenme biçimlerinin eleştirisi, bilimsel araştırma ve örgütlenme biçimlerinin, devlet, araştırma kurumları, pazar, mesenler, sivil toplum ilişkilerinin, bilimsel araştırmalarla ortaya çıkan dönüşümlerin etkilerinin (felsefi, etik, hukuksal, siyasal) karşılaştırmalı analizi.

IV. – Antropolojinin alanının içine girenler ve bu alanın dışında kalanlar

Kitabın başında antropolojinin bir kavşak-disiplin olduğunu söylemiştik ama alışverişin genellikle karşılıklı ol-

duğunu eklemek gerekir buna. Birçok sosyologun antropoloji ve etnografiyle ilişkisi, hiç kuşkusuz, 1950'li yılların sonuna kadar gider; bu dönemde Chicagolu sosyologlar Robert Park'ın etkisiyle gözlem ve alan araştırmasını ön plana çıkarmışlardır. Bunları San Diego Üniversitesi sosyologları ve daha sonra da bütün dünyada başka birçok sosyolog, özellikle de "interaksiyonistler" ve "etnometodolojistler" izlemiştir. Şunu kesinlikle belirtmek gerekir ki söz konusu olan, mikrososyolojiyle (antropolojiye yakın olan) makrososyolojiyi karşıtlaştırmak değildir. Sosyoloji ve antropolojiyi farklı düzlemlerde değerlendirmek gerekir; yerel koşulların ayrıntılı biçimde irdelenmesi daha büyük ölçekli yapısal mantıklara ters düşmez. Tüm insan bilimleri içinde antropoloji çalışmalarından en fazla esinlenen ya da bu çalışmalara en yakın olan tarihtir. Antropoloji klasiklerini iyi okuyan birçok tarihçi çok iyi yararlanmıştır bu bilgilerden; kimileri de adeta "doğal olarak" ulaşmışlardır bu sonuca ve bu bağlamda bir aktarma ya da disiplinlerarası ilişkilerden söz etmeye gerek yoktur. Sözgelimi Fransa'da Annales Okulu'nun anket çalışmalarının niceliklerini bağlamlarına yeniden oturtma kaygısı tarihçileri kültürel faktörleri dikkate alma noktasına götürmüştür. Tarihçilerin antropolojiye ilgisi –bu ilginin spontan ya da zorlama olması önemli değildir– yeni inceleme alanlarının ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur: kişi teorisi, kimlik oluşumları, akrabalık yapıları, bedenin ve bedensel pratiklerin, cinselliğin ve ailenin, cinsiyetlerin sosyal oluşumunun, zevkin, tüketim alışkanlıklarının, ortamın, sanatın "duygular" üstündeki etkilerinin vb. tarihi. Egzotik dü-

şünce sistemlerinin incelenmesi Hıristiyan teolojisinin ve bu bağlamda ortaya çıkan sanatın etkisine, ideallere, eylemlere, tavırlara vb. yeni bir ışık tutmuştur. Dönemlere ayırma (bir dönem, bir an, bir eklemlenme, bir konjonktür, bir çevrim, bir takvim nedir?) antropoloji ve tarihin bir ortak teması olarak dayatır kendini kesinlikle... Tıpkı kültür, mantalite, ideoloji, düşsellik gibi. Tarihçilerin bellek konularının (rit, anıt, anma, arşiv, takvim) seçilmesi üstüne düşünceleri kesinlikle antropolojik bir kültürden beslenir. O dönemden beri, Morgan'ın öncü çalışmaları, akrabalık sistemlerinin incelenmesi, antropologlarla Antikite uzmanlarını diyalog içine sokmuştur. Afrika heykellerini ya da eski Okyanusya resimlerini sürekli inceleme biçimi, Avrupa krallarının, cenaze törenlerinde mankenlerin işlevini anlamamıza yardımcı olur. Grek dünyası araştırmalarında daha özel bir antropolojik yaklaşım gelişmiştir ve bu yaklaşım tanrılar, idoller, mitler, inançlar kavramlarına, ama aynı zamanda da uzam, kültür ve siyaset kavramına yaklaşır. Bir bölgenin oluşması konusunda bir Grek olgusu bir Batı Afrika modelini aydınlatır ve tersi de geçerlidir. Aynı şekilde, Mandingo dünyasında ve Antik Yunanistan'da yabancının statüsü karşılaştırılabilir. Afrika, Amerika ya da Okyanusya uzmanları olsunlar, antropologlar, Hellenistlerin en fazla antropolog olanlarının çözümledikleri biçimiyle Grek olgularıyla ilgili hissederler kendilerini. Bu alanı kendilerine yakın bulurlar ve nedeni de, hiç kuşkusuz, politeist düşünce sistemleriyle ortaya çıkan yapısal benzerlikler ve de araştırma konuları olan etkinlik ve oluşumlarının benzerliğidir. Antropolojiye çok yakın bir niteliksel pers-

pektifi benimseyen "yeni bir tarih" (yeni bir moda kesinlikle sonuncusu değildir) ortaya çıkmıştır. Bireysel deneyimlerin analizine dayanır bu tarih, cinsel rollerin sosyal yapısına eğilir, biyografinin ortaya koyduğu metodolojik sorunları, yaşam hikâyelerini ve tanıklıkları irdeler, betimlemeyle ortaya çıkan kesitlerle ve "öykülemeler"le ilgilenir. Birçok tarihçi, tarihi bugünden hareketle düşünerek gerçek etnografik çalışmalar yapmıştır; buna karşılık, çok sayıda etnolog da inceleme alanlarını tarihsel bir perspektif içinde kavrama gerekliliği içinde olmuştur. Cinsiyet ayrımının hiyerarşiye dönüşmesi gibi, büyük bir antropolojik sorgulama, kaçınılmaz biçimde, tüm insanlık ölçüsünde eski kaynaklarla ilgilenmeye götürür. Çok fazla ampirik açıdan bakılsa bile, hiçbir "alan" sadece eşzamanlı bir konu gibi kavranamaz çünkü kaçınılmaz biçimde tarihseldir aynı zamanda. İşlevselciler, XIX. yüzyıl sonu evrimci spekülasyonlarına tepki olarak, her toplumu özel bir olgu gibi incelemeye girişmişlerdi ama kısa sürede tarihin bir yana bırakılamayacağı açıkça anlaşıldı. Hangisi olursa olsun, bir toplum ünitesinin entegrasyonu ilkesi kesinlikle çelişkilidir ve tüm sosyal pratikler, tüm davranış modelleri sürekli bir dönüşüm hareketi içindedirler. Her zaman böyle olmuştur ama tarih hareketlerinin hızlanması da kesin ve kaçınılmazdır. 1900'de Afrika nüfusunun yüzde 5'inden daha azı kentlerde yaşıyordu, bugün ise bu oran yüzde 50'dir. Antropolojinin yeni konuları, göçler, göçmenler, kozmopolitizm, yeni dinler, örgütler sosyolojisi kesinlikle tarihsel özelliklere sahiptir ve bunların irdelenmesi aynı zamanda siyaset bilimini de ilgilendirir. Bir geri dönüş etkisiyle bu tarihsel

boyutun geleneklerin dökümünü çıkarma kaygısı içindeki bilimadamları tarafından ihmal edildiği anlaşılmaktadır. Sınırlar, etnisite, ulus, devlet, yabancı kavramı, çatışma, savaş, aynı zamanda tarih, demografi, dilbilim, coğrafya, siyaset bilimi, antropoloji gibi birçok disiplini bir araya getirmiştir. Kaldı ki, Fransa'da Frederick Barthgibi bir antropologun yenilikçi çalışmalarıyla en önce ilgilenenler tarihçiler olmuştur; Barth kültürel kimliğin bir içerik, bir özden çok gruplar arasındaki bir ilişki olduğunu savunmuştur ısrarla. Antropoloji ve ortama, yere, manzaraya, mekâna önem veren tarihsel ve kültürel bir coğrafya arasında başka paralellikler de vardır. Öte yandan, tarih ve antropoloji alanında dille ilişkileri açısından görüntüye önem veren araştırmacı ve bilimadamlarının sayısında bir artış gözlemlenmektedir. Genellikle antropolojik bir yaklaşımı benimseyen sanat tarihi günümüzde antropologlar için bir düşünce kaynağıdır, çünkü her iki disiplin de anlam sorunu ve işaretlerin değerlendirilmesi sorunuyla karşı karşıyadırlar.

Sözlü gelenekli toplumlar ve yazılı geleneğe sahip toplumlar arasındaki ayrımın abartılmaması, hatta mutlak bir ilke gibi kabul edilmemesi gerekse de, yazı, hiç kuşkusuz, analitik düşünce uygulamasını ve kitlelerin bir yönetim tarafından denetlenmesini kolaylaştırmıştır. Öte yandan, görüntü ve sesten yararlanan sistemlerin yerine yazıya dayanan eğitim sistemlerinin gelmesi kültürel aktarım yasalarını değiştirmiştir; öyle ki, yazı tekniklerinden yoksun aktarım kiplikleri düşünmek kolay değildir. Medyalardan söz ederken "tören televizyonu"na, "etnografi dolambacı"na

ya da "televizyonda konuşma mizanseni"ne değindik. Aynı zamanda, "ilkel" sanat koleksiyoncularının hayal dünyası gibi konularla ya da "bir beden, bir obje nedir?", "sergilemek nedir?", "bir güzergâhın öykülemeli özellikleri nelerdir?" gibi sorularla müzeografinin yenilenmesinden de söz edilebilir.

III. Bölüm

ALAN

Metodolojinin dayandığı antropoloji etnografidir. Araştırmacı, o ünlü alan çalışmasıyla, farklı (uzak ya da yakın) bir kültürün gündelik yaşamına katılır, gözlemler kaydeder, "yerli görüş açısına" girmeye çalışır. Boas ve Malinowski bu metodun kurucuları olarak tanınırlar; biri ABD'nin Batı yakası yerlileri, öbürü Yeni Gine açıklarındaki Trobriand Adaları sakinleri arasında çalışmıştır. Boas 1886'da ve Malinowski de 1914'te kâşiflerin, gezginlerin, askerlerin ve misyonerlerin anlattıklarından yararlanmaktan çok, alan çalışmaları yaparak bu disiplinin monografilere, yerel gerçekliklerin titiz ve olabildiğince eksiksiz betimlemelerine dayalı yeni bir evresini başlatmışlardır. Bir yandan da kendilerini uzak bölgelerdeki tuhaf alışkanlıkların anlatılmasına adamış romantik bir etnograf imajı yaratmaya çalışırlar. Hem yer hem de araştırma konusu anlamına gelen "alan" sözcüğü antropoloji dünyasının anahtar sözcüğü olmuştur. "Alan çalışması yapmak", "alan çalışmasından gelmek", "ilk alan çalışmasını yapmak", "bir alan raporu hazırlamak" vb.

Alan çalışmasının etkinliği, hiç kuşkusuz, bilinçli ve etkin araştırmadan çok spontan bir öğrenme olayındadır. Bu nedenle, metodolojiyle ilgilenmek önemli olsa da, bir zamanlar dendiği gibi, alan sanatı kitaplardan öğrenilmez. Farklı bir kültürün içine girdiğimizde bu kültür bizi kendi bilinçli ve örgütlü belleğimizinden daha fazla bilgilendirir ve biçimlendirir. Bizim onu düşünmemizden çok, o bizim içimizde düşünür. Yakınlaşma ya da nüfuz etme yoluyla bilgi denir buna – bilinçte belli belirsiz ortaya çıkan ama çevremizde gelişen olayların senaryosunu tanımanın izlenimiyle yansıyan bir bilgi. Deney, olacakları söyleme, bir kültürün örtük kurallarından habersiz kalınama olanağı sağlar. Antropologun tamamen olayların çeşitliliğine bağlı kalmamasını sağlayan alanla yavaş ve sabırlı bir yakınlaşmadır bu. Bilgiyle rastlantısal söylentiyi birbirinden ayırmayı bilir. Alan deneyimi –Freud'dan bu yana söylendiği gibi gerçeklik deneyimi– antropologun kendisini keyfi yaratımlara teslim etmemesini, görmek istediği sosyal bir gerçekliği geliştirmemesini, öznel ilgilerini ya da tercih ettiği bilgi sağlayıcıların ilgilendikleri şeyleri desteklemekten uzak durmasını sağlar. Antropolog, nesnellik çabası içinde, iki zıt eğilimle mücadele edecektir. Birincisi, dışarıdan gelen izlenimleri kendi entelektüel mirasının hazır kalıpları içine sokarak sıradanlaştıran alışkanlıklarının düzenleyici gücünü serbest bırakmasıdır. İkincisi, misyonunu kendi grubu dışındaki tüm bilgileri çok özel bir tuhaflığın işaretine dönüştüren farklılıklar toplamı gibi tanımlamaktır. Her durumda, bilgi toplama olgusunun, sadece ulaşılabilir verileri birleştirmek değil, aynı zamanda onları değiştirmek

olduğunun bilincinde olmalıdır. "Bilgi veren kişi"den, çeşitli işaretlerden (ritüeller, gündelik davranışlar, özdeyişler, aforizmalar, dualar, etimolojiler) gelen sembolik yakınlaşmalardan hareketle açıklama (yorum) yapmasını istemek, "derleme yapmak" değil, hiç kuşkusuz, daha önce aynı olmayan bir tasarım oluşturmaktır. Bu bağlamda, araştırmacının teorik hipotezi olan kuralı muhataplarının teorik hipotezi olan kuraldan ayırmak ve bir yandan da, gözlemlenen davranışları gerçekten yöneten kuralın da birinden ya da ötekinden farklı olabileceğini bilmek gerekir. Etnograf, aynı zamanda, bütün bir kültürün karakteristik özelliklerine sahip olduğunu düşündüğü tek bir bireyin ifadelerinden hareketle genelleme yapmaktan kaçınabilmelidir. Çünkü ortak çalışma yaptığı biri, bir kez "profesyonelleştikten" sonra, bu kültür ataşesi rolünü üstelenecektir kesinlikle. Araştırmacı cevapları formatlama sakıncası taşıyan sorulara eylem içindeki kişilerin spontan konuşmalarının brüt kayıtlarını tercih edecektir. Psikanaliz yapılan hastanın söyledikleri gibi, bilgi sağlayan kişinin sözleri de antropologun çizdiği tabloyu tamamlar. Antropolog, kendi entelektüel alanından aldığı bilgileri yayma ve –muhatabının gerçek ilgi alanlarıyla daha yakından ilgileneceği yerde– bunları bildiği şeylere göre yorumladığı işaretlere dönüştürme arzusuna direnemez her zaman. Durkheim'dan beri, verileri toplama çalışmasının araştırma konusunun teorik oluşumuna bağlı olduğunu bilir. Aslında, gerçeklik verilmemiştir, araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Algılamamızın kendisi aşırılık ya da eksiklik nedeniyle yaratıcıdır zaten. Bazı özellikleri abartabileceğinden aşırılık, dü-

şüncelerimize denk düşen izlenimler içinden seçme yaptığı içinse eksiklik. "Duyuların tanıklığı, inancın kesinliği yarattığı zihinsel bir işlemdir," der Marcel Proust *La Prisonnière*'de (1923). Bu nedenle, donanımlı bir araştırmacının, inceleme iddiasında olduğu konuyu kendisinin yaratmadığını doğrulamak amacıyla, kendi sınıflandırmalarını, kendi gerçekliklerini tartışmaya çalışması gerekir. Claude Lévi-Strauss'un *Le totémisme d'aujourd'hui* (1962) adlı yapıtında öncü bir örneğini verdiği bu yapısöküm uygulaması yirmi yıldır profesyonel etkinliğin içindedir ama deneyci ve pozitivist *a priori*lere karşı yavaş yavaş kabul ettirebilmiştir kendisini. Etnograf sadece ve sadece kendi otomatizmleriyle mücadele ederek ve bunları deneyerek betimlemelerini güçlendirebilir. Dolayısıyla, kesinlikle konuyu bütünüyle kavradığını iddia etmeden görüş açılarını artırmaya çalışacaktır.

Antropolog, alanda, sürekli temalar, kendi kültür kategorilerine ve de mesleğinin öğretisel gerekliliklerine denk düşmeyen kaygılarla dolup taşar. Yeteneği bunları algılayabilmesiyle ilgilidir. "Bilen kişi" konumunda olan "bilgi sağlayıcı" da bilimadamına anlamaya çalışacağı bir bilgiyi verir. Verdiği bilgiler antropolog tarafından bilmediği bir bütün içine yerleştirilir. "Bilen kişi" bildiği her şeyi söylemezse, verdiği bilgi bir anlamda çalınmıştır ondan. Dolayısıyla, sözde etnografik veriler, çoğu zaman, söylenen ve söylenmeyen arasındaki bir gerilimden hareketle ve taraflardan birinin ötekine mal ettiği bilgilerle oluşur. Bu nedenle, antropolog dinlemede olmalıdır. Sadece değerlerin değil, bilgi sağlayıcının sorularının ve kuşkularının da ifa-

de edildiği bir alan yaratmalıdır. Etnografi, bilimci evresinde bilgi sağlayıcı kişiyi her zaman gerçek bir muhatap olarak kabul etmemiştir. Nüans önemlidir çünkü "bilgi sağlayıcı" sözcüğü alan çalışmasının intersübjektif deneyimini kişisizleştirir. Soruların (anket) eleştirilmesi bunlardan özel biçimde yararlanılmasını mahkûm etse de, bu yolla hiçbir şey öğrenilemeyeceğini söylemek durumu abartmaktır. Bir insanın (nitelikli ya da niteliksiz) bir uygulamayı, bir pratiği ya da bir düşünceyi olayın dışındaki birine anlatabilmek amacıyla harcadığı çabalar, karma ama bu özelliği dolayısıyla anlamdan yoksun olmayan bir üretime götürür. Bireyin kendini ifade etme kapasitesi insanın kendisini mahrum etmeye hakkı olmadığı insani bir özelliktir. Bütün bu nedenlerden dolayı bir anketin başında uzun süreli bir alan çalışması yapılması tavsiye edilir. Gelenek ve göreneklerin, dilin, alışkanlıkların etkileşim yoluyla öğrenilmesini sağlar. Bilinçli bir anketten (soru-cevap, konuşma, not alma, kayıt vb.) bağımsız olarak, sosyal kodların etnograf tarafından özümsenmesinin sözsel olmayan özellikleri ihmal edilmemelidir: öncelik kuralları, tavırlar, hareketler, mimikler, sessizlikler, gülmeler, ünlemler vb. konuk edilen bir ya da birkaç aileyle kurulandostlukgüçlü bağlar yaratır ve bu bağlar gitgide daha verimli olmaya başlayan daha sonraki günlerde daha da güçlenir. Antropoloji öğrenci konumundadır. Sözgelimi Avustralya yerlileri kötülük ve talihsizlik kavramlarını irdelerken büyük çabalar harcama pahasına klanların ve kuşakların klanik örgütlenmesinin karmaşıklığını ve adlandırma süreçlerini irdeleme noktasına götürecektir işi. Gine-Bissau'da, Bidjago Adalılarında çocuk

bakımı sorununu incelerken erkek ölülerin ruhlarının kadınlara sahip olması sorunuyla ilgilenecektir.

1970'li yıllarda, sosyal gerçekliği içeriden çözme çabaları, epistemolojik düzlemde "alan deneyimi"nin yeniden sorgulanması sonucunu getirir. Anketçinin kendisiyle ilgili bu düşüncesi kısa süre içinde geri dönüşlülük olarak adlandırılacaktır ve bu eleştirel boyut bugün kültür-ötesi analizin temel ilkesi gibi görünür. Antropolojinin klasik yapıtlarının yazılması sırasında anketçinin rolünün dışlanması eleştirilmiş ve güçlü bir soyutlama altında antropolojik bilginin intersübjektif niteliğini maskelemeye yönelik bir sapma olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, dikkatli bir okuma, antropologların büyük bölümünün bunu bilmemekten çok inkâr ettiğini göstermiştir. 1960'lı yıllarda alan çalışmasına ayrılmış yapıtlar çoğalmıştır ve birçok araştırmacı gözlemcinin kendisinin araştırma enstrümanı durumuna geldiği karakteristik bir deneyimin altını çizmiştir. "Bütün bilimler içinde, antropoloji, hiç kuşkusuz, en özel sübjektifliği nesnel bir kanıtlama yapan tek bilimdir. (...) Dolayısıyla, etnografi deneyiminde gözlemci kendisini kendi gözlem aracı gibi görür; kesinlikle kendini tanımayı, kendisinden yararlanan 'ben'e öteki gibi görünen kendine sahip olmayı öğrenmesi gerekir: öteki 'ben'lerin gözlemlenmesinin bütünleyicisi olacak bir değerlendirme. Her etnografi kariyeri kendi ilkesini yazılı ya da açıklanmamış 'itiraflar'da bulur."[1]

1) Claude Lévi-Strauss, 1960, *Anthropologie structurale* II içinde, 1973, s. 25 ve 48.

Antropoloji kabul edilmiş gerçeklikler dekorunu sarsar, çünkü araştırmacı, alan çalışması sırasında, özel bir dünya düzeninin konformizminin koruması dışına çıkmak zorundadır. Dünyayı yaşamak ve ona bir anlam verebilmek için insanların çeşitli etkinliklerine katılır ve tanıklık eder. Uygulayıcı için alan çalışması çifte ama kurtarıcı bir rahatsızlık getirir. Öncelikle "normal bir yaşam"ın kendiliğinden yürümediği konusunda hiçbir hazır tanımın olmadığını anlama olanağı sağlayan rahatsızlık ve belli bir döneme kadar koruyucu olan alışkanlıklarla, hazır düşünceler dokusunu yırtma zorunluluğu getiren daha riskli bir rahatsızlık. Bir çalışma odası düşünürü ve alan araştırmacısı arasındaki fark şudur: araştırmacı yaşadığı deneyimle kişisel olarak değiştiğini hisseder. Antropologların, en azından uzun bir alan çalışması deneyimi olanların dilsel ve kültürel etkinliklerden yararlandıkları düşünülebilir. Her durumda, bu alanda uzmandırlar ve bu bağlamda biraz Brecht'i hatırlatan bir durum söz konusudur: "Başkalarının kafasıyla ve kendi kafasıyla düşünüyordu, başka kafalar düşünüyordu. Gerçek düşünce budur." Bu alıntı, güzelliğini karmaşıklığına borçludur, çünkü bu bağlamda gerçek düşünceyle anlamak gerekir, ötekinin deneyiminden geçmiş diyaloglu bir düşünceyle... Bazı antropologlar önceliği bir dış araştırma konusuna değil, iki kültürün buluşmasından çıkan bilinç biçimi olarak antropolojik deneyime verirler. Bu durumda, araştırmanın amacı, muhtemelen, mevcut sistemler konusunda da bir şeyler söyleyen ben üstüne bir çalışma şeklinde ortaya çıkar.

Bu terslik, etnograf tüm alan çalışması sırasında orada yaşadığı takdirde coğrafi olarak araştırmacının kökenleri-

ne yakın alanlarda ortaya çıkabilir, ama bilimadamı söz konusu bölgeye anket çalışmaları için sadece araştırma gezileri yapıyorsa yıkıcı etkisini kaybeder. Kent alanının özel zorlayıcılıkları vardır. Paradoksal bir biçimde bu alana ulaşmak çok kolaydır, öyle ki, araştırmacı çok sık gider oraya ama kalmaz orada. Öte yandan, seyahatlerin ve etkinliklerin çeşitliliği nedeniyle, sözgelimi bir ailenin tüm bireylerini izlemesi mümkün olmaz araştırmacının. Antropologların erginlenme riti gibi uzak bir alanı değerlendirmeleri özellikle bu alana uzak olan eleştirmenler tarafından alaya alınır. Bununla birlikte, deney esastır çünkü bu belirleyici deneyim olmadığı takdirde ötekilerin etnografisini okumak ve değerlendirmek sağlıksız olabilir. Yayınlanması amacıyla yazılmayan günlük tarihçi için değerli bir kaynaktır ama dikkatli okunınası gerekir. Çoğu zaman, çizgi dışı, çarpıcı olgular, iletişim zorlukları yer alır bu günlükte, oysa anlatılması daha zor olan başarıların da yer alması gerekir orada. Uzak bağlamlarda da, dil engelini aşınış olan antropolog şu gerçeği fark eder; çoğu zaman, konuklarının tepkilerinin çoğunu anlar ve kaydedilmeye değer bir olgu gibi görmez bunu.

Antropoloji pratiğinin tarihsel bağlamının incelenmesi (*postcolonical studies*), sömürgeciliğin mirasçısı olarak antropologun tarihsel rolünün siyasal boyutunu ortaya çıkarmıştır. Antropolog donanımsız bir öğrenci olsa da, yaşam biçimlerini irdelediği insanlara kendisini yakın hissetse de, bu insanlar onu özel bir yere koyarlar; modernliğin, kentin, bireyleri tuhaf nedenlerle seyahat olanaklarına sahip ayrıcalıklı bir dünyanın sembolüdür o. Bununla birlik-

te, alan çalışması çok ender durumlarda kolay olur ve usta bir etnograf imajı çok etkili değildir genelde. Biraz tevazu içinde alan çalışmasından söz edebilmek üzere böyle bir çalışmayı yapmış olmak gerekir. Bu bağlamda, basmakalıplık, çok büyük ölçüde etnografın çaresizliğini gösteren geri dönüşlü metinlerin çok az olmasından kaynaklanmaktadır büyük ölçüde. Bu açıdan bakıldığında, antropolog Michel Leiris'in saygınlığını teslim etmek gerekir; Leiris siyasal bağlam ve alan araştırmacısı arasındaki ilişkinin etnografik verilerin bir parçası olduğunu anlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Dakar-Cibuti misyonunun çok fazla sömürgeci günlüğü *L'Afrique fantôme* (1934), Leiris onu etnografların ve sömürge yöneticilerinin hoş olmayan portreleri yüzünden çok önemli lojistik desteklerden yoksun kalmaktan korkan misyon liderinin çok büyük öfkesini çekerek ve bilinçli bir tavırla yayınladığı için çok daha ilginçtir. Özellikle Gondar'da, Etiyopyalılar arasında gerçekleştirilen çalışmalarda tutulan günlük, etnografın bu bağlamda konuya her zaman hâkim olamadığını gösterir. Bununla birlikte, sembolik bir gücü vardır: ötekini betimlemek, deneyimlerini yazılı olarak aktarmak. Gerçekten de, sömürge bireyini ya da soyunu anlatan, her zaman sömürgeci veya onun soyundan gelendir.

Antropolog kültür ayrımıyla yüzleşirken kendi kültürünün özel kavramlarının temelini de aydınlatır. Bu konuda Louis Dumont (*Homo hierarchicus*, 1967; *Homo aequalis*, 1976) ve Pierre Bourdieu'nün (*La distinction*) çalışmaları örnek gösterilebilir. Başka bir biçimde görünen şeyi göreliliğini sorgulamaya gerek duymayacağımız kadar "açık" bi-

çimde tanımlama olanağı veren şey, öteki ve aynı, onlar ve biz arasındaki karşılıklı ilişkidir. İlişkinin niteliği, alan çalışmasının yardımcı özelliği sık sık belirtilmiştir. Etnograf, özellikle maddi durumu elverişsiz olduğunda, şu ya da bu düzeyde her zaman armağanlardan ve çeşitli kazançlardan yararlanır ve bunun dışında yerel stratejiler alanında da "aranan" ve yararlanılan biridir. Tarafsızlığını koruma konusunda çoğu zaman güçlüklerle karşılaşır. Alan çalışması sırasında etnografın sıkıntıları bu çalışmanın kendisidir, başlangıçta beklenmedik sorular ortaya çıkar ve bunlar bir toplumun ya da bir sosyal grubun işleyişini açığa çıkarırlar. Fransa'da, yapısöküm fırtınasından çok önce, Gérard Althabe yeni kentlerle ilgili çalışmasında ve eğitim-öğretim çalışmalarında, Claude Lévi-Strauss'un tersine, yöntem olarak mesafeyi yok etmeyi yeğleyerek, kendi araştırma yönteminden yararlanmayı tercih eden bir bilimadamı olmuştur. Antropolog için bazı alanlar başka bazı alanlara göre daha çekicidir, hatta bu alanlar onu ahlaksal, sosyal ve siyasal açıdan angaje olmaya zorlar. Sözgelimi özellikle fiziksel, ahlaksal ya da sosyal acılarla ilgili araştırmalar. AIDS hastaları, alkolikler, sokakta yaşayan insanlar, mahkûmlar arasında yapılan anketler. Bir kez daha belirtelim ki, uygulamalı antropolojinin temel araştırmalar kadar önemli olmadığını söylemek doğru değildir. Antropoloji çağdaş dünyanın bazı özelliklerini yansıttığını iddia ediyorsa karar mercilerinin (sağlık, ekonomi, tarımsal gelişme, sosyal yardım vb.) ondan hizmet beklemesi normaldir.

Deney alanı, laboratuvar ya da bir birikim olarak alan kavramı bugün küreselleşme ve kültür hareketleri düşü-

nürleri tarafından tartışılmaktadır. Nüfus hareketleri hızlanmaktadır. Alan çalışması çağdaş diasporalar hareketini izlemek amacıyla bir örgüt biçimine bürünmektedir. "Alan" değişmektedir: sığınınacı kampları, potansiyel cemaatler incelenmektedir; bu çalışmalar artık hem memleketlerde hem de dağılan toplulukların gittikleri yerlerde (Paris'teki Çinliler ya da Brooklyn'deki Haitililer) yapılıyor. Batı'da eğitim görmüş güneyli bir antropolog için "alan" *terra incognita*ya gitmek değil, "memleketine" dönmektir.

Alan çalışmasını bir antropoloji çalışmasının ilk koşulu gibi görmek belli ölçüde doğru bir teşhistir ama her derde dava bir teşhis değildir bu. "İnsan nedir?" sorusuna cevap vermek isteyen bütün araştırmacılar şu ya da bu biçimde antropoloji yaparlar. Kant'tan Todorov'a uzun bir düşünür listesi "kesinlikle alan çalışması yapmadan" bu sorunla ilgili düşünceler sergileyebilir. Alan çalışmaları yapmayan Marcel Mauss bilgeliği ve baş döndürücü sezgileriyle antropoloji dünyasında kalıcı bir etki yapmıştır ve yapmaya da devam etmektedir. Geçerli gözlemler yapabilmek için ne kadar titiz olmak gerektiğini bildiğinden anket yöntemleri konusunda da iyi bir hoca olmuştur kendisi. Öte yandan, seyahat etmek ve "insanlar"la yüz yüze görüşmek kapalı bir *alan*ın ampirik varlığına inandırabilir ama hiçbir antropolog bir *kültür*ün ya da bir *alan*ın sınırını saptayamaz. Bir anket, yapıldığı yerde olup bitenlerin betimlenmesine indirgenemez; çoğu zaman, coğrafyacı, nüfusbilimci, tarihçi, dilbilimci, psikolog vb. başka uzmanlar tarafından incelenen dış belirleyicileri tasarlamaktan mahrum edilemez.

IV. Bölüm

OKUMA

Sosyal bilimlerin deneysel bilimlere uygulanan doğrulama ya da çürütme ölçütleriyle değerlendirilemeyeceği kabul edilse de, gerçeklik sorunu kendini gösterir bu alanda ve bu nedenle antropoloji ve felsefe sürekli birbirleriyle çatışırlar ve birbirlerinden yararlanırlar. Belli bir toplumun bireyleri birbirlerini ve kendi sosyal dünyalarını anlar. Dolayısıyla, kazanılmış eğilimlere, düşünce şemalarına, deneyimlere, özel durumlarına uyguladıkları bilgilere dayanan belli bir bilgiyi hayata geçirirler. Yani, yararlandıkları bilgiler kolektifle bireyselin birleştiği yerdedir. Antropologun alandaki programı, davranışları gözlemleyerek ve söylemleri analiz ederek bu metodları anlamayı denemekle ilişkilidir. Anlama çabası aktörlerin anlama çabasıyla tamamen aynı değildir, çünkü gözlemlerini, zaman ve mekân içinde, *literatürde* birikmiş, başka sosyal biçimlerle ilgili bilgilerle karşılaştırır. Antropologluk mesleği bir alan macerası, bir toplumu içeriden anlamaya çalışarak yaşamakla

sınırlı değildir, çünkü araştırmacı kafasında canlı bir kütüphaneyle dolaşır. Dolayısıyla, görmüş olduğumuz gibi, alanda muhataplarıyla kurduğu diyalog ve "kendi" araştırmalarıyla kurduğu daha soyut diyalog arasındaki belli bir gerilimi yönetmek zorundadır. Sürekli bir zorlukla boğuşacaktır: alan deneyimlerini bildiği şeylerle boğmamak ve merakını antropolojik kültürü sayesinde canlı tutmak. Alanı röportajdan ayıran, belli bir sürede gerçekleştirilen bu uygulamadır.

Yaklaşık yirmi yıldan beri birçok araştırmacı ilginç bir bilim dalı olan etnografiyi sorguluyor. Genel olarak, sömürge dönemi ve sömürge sonrası dönemi bağlamıyla yapılan açıklamayı önemsiyorlar. Bu bağlamda bir açıklama gerekiyor kesinlikle; her durumda her şeyi dönemin bir belirtisi gibi yorumlamaktan ibaret olan yeni işlevselcilikten sakınmak gerekir. Bir yapıtın özellikle tarihsel ve kültürel üretim koşullarıyla açıklanması, her zaman tam bir determinizm tuzağına düşme tehlikesi taşır. Bronislaw Malinowski, Alfred R. Radcliffe-Brown ya da Margaret Mead'in çalışmalarının bütünüyle bağlam aracılığıyla açıklandıklarını ve bu çalışmaların ele aldıkları konulardan çok bu bilimadamlarıyla ilgili bilgiler verdiklerini düşünmek "çok kestirme" bir yol izlemek olur. Her araştırmacı kendi kültürünün belirlediği bir yerdedir ama kesinlikle oradan kurtulmaya çalışır; başka dönemlerin, başka yerlerin ve başka disiplinlerin bilimadamlarıyla diyalog kurar. Belli bir görüş açısından hareketle incelenen şeyler bu görüş açısını mümkün kılan tarihsel koşullarla açıklanamaz tam anlamıyla. Bazı gerçekler radikal bir bağlamsallaştırmaya direnmesey-

diler etnografik betimleme uygulaması gerektirdiği çabalara değmeyecekti. Jürgen Habermas'ın özetle söylediği gibi, büyük düşünürler kendi dönemlerinin giysilerini giyerler ama düşünceleri bütün zamanlara aittir. Antropolojinin klasikleri kesinlikle yaşlandılar ve biz onları okuduğumuzda yazıldıkları dönemi yeniden yaşıyoruz, ama onlar aynı zamanda –yerel determinizmlerin ve kendilerini yaşatan durumun ötesinde– insanlığın durumuyla ilgili bir şeyler söylüyorlar. Onları okumak kolay bir iş değil çünkü bilimsel gelişmeler çizgisel değildir ve zamanın geçip gitmesine bağlı olarak anlam karşıtlıkları üretmekten sakınmak gerekir. Bu faktör ikili bir okuma düşüncesine sokar bizi: dönemin kültürel bağlamı içinde metnin okunması ve o zamandan beri edindiğimiz bilgiler sayesinde bugün yapabileceğimiz okuma. 1920'den önce yayınlanmış bir antropoloji kitabını, Darwin'in yapıtı *Türlerin Kökeni*'nin (1859) yayınlandıktan sonra yaptığı etkiyi dikkate almadan anlayamayız. Amerikan kültüralist akımının kimi zaman aşırı karakterini, dönemin egemen ırkçılığına karşı yürüttüğü seferberliği dikkate almadan anlayamayız. Bu araştırmacılar çeşitli insan davranışlarının biyolojiyle değil kültürel bir determinizmle açıklanabileceğini kanıtlamaya çalışıyorlardı. Ruth Benedict, Margaret Mead, Ralph Linton ve Abram Kardiner'in temsil ettikleri ve kimi zaman "kültür ve kişilik" denen bu akım, çizgiyi biraz zorladığı yönünde eleştirilerle karşılaşmış olsa da, karşılaştırmalı etkinlikleri ve öteki disiplinlere açılımıyla XX. yüzyılın ikinci çeyreğini etkilemiştir.

Okumak, tekrar okumak gerekir. Kaç tane Marx, Nietzsche, Weber vardır? Okur sayısı kadar belki de. Antropo-

loji gibi bir disiplinde metne dönmek, özetlerin özetleriyle yetinmemek önemlidir. Radin, Devereux, Bateson, Leiris ve daha birçoklarının tartışılmaz zenginlikleri ancak böyle yeniden keşfedilebilir. Ayrıca, Boas ve Lowie'nin, alışkanlıkların basmakalıp davranışlar yaratacaklarını kesinlikle düşünmedikleri fark edilir; teorilerinin genellikle tarihi dikkate almadığı söylenen Durkheim'ın tarih ve sosyolojiyi aynı gerçeklik üstüne iki farklı görüş gibi düşündüğü de fark edilir. Bir antropolog için, bilgilerden, etik boyutlu eğilimlerden, değerlerden, pratik ilkelerden oluşan profesyonel bir kültürün öğretilmesinde okumanın çok önemli bir rolü vardır. Bir antropoloji kitabını okumaya başladığımızda artık "İyi yazılmış! Kötü yazılmış! Jargon, okuması zor!" gibi şeyler söylemekle yetinemeyiz. Kitabın nasıl yapılanmış olduğunu, yazarın kanıtlarını nasıl geliştirdiğini, ikna tekniklerini, bilgileri başka türlü yorumlamanın mümkün olup olmadığını vb. sorgulamamız gerekir.

V. Bölüm

YAZI

İnsan bilimlerinin tüm uzmanları gibi antropologlar da yazardır, dolayısıyla kullandıkları dili ve yazıyı sorgulamalarıgerekir. Varsa eğer, bilim, bilgilerden hareketle teorik bir yapının üstüne inşa edilir; oysa, bu bilgiler her zaman dil aracılığıyla aktarılır. Gündelik dilin, onu kullanan kişilerin çoğu farkında olmadan, bakışlarını, dünya görüşlerini, gerçeklik anlayışlarını koşullayan düşünce geleneklerini aktardıkları bilinir. Dolayısıyla, gerçeği ya da gerçekleri dile getirme olanağıyla ilgili tüm tartışmalar dil ve yazı sorunuyla karşı karşıyadırlar. Antropologlar sözcüklere sıradan anlamın bulanıklığının dışına kaçabilecekleri daha teknik bir anlam vermek için birçok yeni sözcük türetmişlerdir. Bu uzmanlık vokabülerinin oluşturulması gerçek bir konsensüse götürmemiştir ama hiç değilse uzmanlar şu ya da bu kavramla ilgili tartışmanın amaçları konusunda anlaşabiliyorlar. 1980'li yıllara kadar antropologların çoğu yavaş yavaş keşfedilebilen istikrarlı bir dış gerçek-

lik düşüncesini gerçek anlamda tartışmaya açmamışlardır. Durkheim Okulu pozitivist felsefelerin egemenliğine karşı çıkmıştır. Bu okul bilimadamının araştırma konusunu oluşturması gerektiğini biliyordu, ama XIX. yüzyıl edebiyatı gerçekçiliğinden alınmış yazı stilini tartışmaya açmamıştı. Sosyoloji ve antropoloji öznellikten kopmuş bir mantık içinde oluştuklarından, yazı, yansızlık, tarafsızlık, hatta belli bir kişiliksizlik çabası içindeydi. Bazı öncüler bir yana bırakılırsa, antropologlar ya da yorumcuları ancak 1980'den sonra temel bir sorun olan araştırma sonuçlarının sergilenmesiyle ilgilenmişlerdir. Amerikan antropolojisi ve *cultural studies* başlığı altında bir araya getirilen çokdisiplinli araştırmalar etnografinin öykülemeli yöntemlerine karşı öncü bir rol oynamışlardır. Yazının kendiliğinden gelişmediği –tanım olarak sorunsal olduğu– olgusunu kabul etmek insan bilimlerini düşünme ve tanımlama biçimini etkilemiştir.

Her üslup bir teori (söz konusu olan şeyin genel anlayışı), entelektüel bir miras ("edebiyat") ve etik bir angajman (yargılamamak, anlamak) gerektirir. Bilimsel bilgi üretiminin koşulları, kesinliklerin tartışılması koşullarıyla ilgili incelemeler, yavaş yavaş, büyük çaplı teorilere karşı, yaşanmış deneyimleri ön plana çıkarmaktadırlar. Bugün antropologlar kendilerini düşündüklerini düşünme noktasına götüren yaklaşımları sergilemeye çalışıyorlar. Teori ve "alan" arasındaki gidiş-gelişi açıklama çabası içindedirler. Bundan böyle, söz konusu olan, aktörlerin deneyiminin çok üstünden uçmak değil, etnografinin oturmuş ve diyaloglara dayanan niteliğini yansıtmaktır: Metinler araş-

tırmacının sesinin dışındaki başka seslere daha fazla yer veriyorlar; arşivlerden çıkan sesler, alan çalışması sırasında çıkan sesler, filozofların, edebiyat kuramcılarının, yazarların sesleri. Sosyal etkileşimlere, söz ve öteki iletişim olguları antropolojisine daha fazla önem veriliyor artık. Gerçekten de, her metnin bir bağlamla ilişkili olduğu, araştırmacıların ve bilgi sağlayıcıların kişiliğine bağlı olduğu, değişkelere konu olduğu, bir yığın rastlantıya tabi olduğu bilinir. Bugün antropoloji metinleri yazarının her zamankinden daha çok verilecek hesabı vardır. Metin üstünde ilahi, sınırsız bir güce sahip olmak hakkı tartışılmaktadır. Bir bireyin kültürünü bütünüyle temsil ettiğine, bu bağlamda bir tür düzdeğişmece, tüm eylemlerinde ve düşüncelerinde temsil gücüne sahip bir örnek olduğuna inanmıyoruz artık. Kaldı ki, kaynakların çeşitlendirilmesi, resmi sözcülerin safdışı edilmesi, kadınların düşünceleriyle ilgilenilmesi, zayıfların ve baskı altındaki insanların görmezlikten gelinmemesi konusunda yoğun çabalar harcanmaktadır. "Basit" ya da "sınırlı" toplumların konsensüs sonucu oluştukları düşüncesi alan çalışmalarından kesin sonuçlar alındıkça çürütülmüştür. Dolayısıyla, yazı, bu çeşitliliği soyut bir birlik içinde karıştırmamalıdır artık, tersine, ona saygılı olmalı ve bir yansıması olmalıdır bu çeşitliliğin. Metnin biçimi kolaylıkla araştırmanın duraksayan ve yol arayan özelliklerine bürünür: bilgi gibi değiş-tokuşu yapılan şeyler aracılığıyla ve etnik merkezci taraflılıkların tuzakları aşılarak bir insani gerçeğe ulaşılmaya çalışılır. Geri dönüşlülük, yani araştırmacının kendisiyle ilgili eleştirel etkinliği, kendi öznelliğini nesnelleştirme çabası araştırmanın gerekliliği

olmuştur. Yerleşmiş bir toplumun kesinlik iddiası taşıyan betimlemesi olarak monografi, yaklaşık olarak 1920-1975 arası dönemdeki klasik çağ antropolojisini mükemmel bir biçimde temsil eder. O dönemden beri, birçok yazı, yerel gözlemi tarihin ve küreselleşmenin hızlandırılması bağlamı içine sokmaya çalışmıştır. Monografi (bir halkın kesinlik iddiası taşıyan betimlemesi) kaybolmamıştır; tersine, her zamankinden çok daha fazla monografi yayınlanmaktadır. Ama deneme türü modası daha yaygındır. Deneme –bir temayla ilgili olarak kanıtlanmış düşünce–yerel gerçekliklerle mekânsal ve/veya zamansal açıdan çok yoğun gerçeklikleri karşılaştırmaya çalışır. Bununla birlikte, bu alanda bir yenilik olduğu söylenemez: Marcel Mauss'un *Essai sur le don* (1925) adlı yapıtı bu bağlamda çok çarpıcı bir örnek oluşturur. Dil ve gerçeklik arasındaki ilişkilerin sorgulanmasının felsefi tartışmayı beslemeye devam edeceği konusunda hiçbir kuşku yoktur. Bir gün, belki bilişsel bilimler gerçekten bilimsel bir cevap getireceklerdir bu konuda. Bu arada, şunu da söylemek gerekir ki, antropoloji yöntemlerini değerlendirirken alan ve betimleme çalışmalarını azaltmayacaktır. Öte yandan, gittikçe güçlenen belirsizlik ilkesi, çizgisel ve sürekli anlatılar, yerlerini, hiç kuşkusuz, montaja bırakacaklardır. Yazar ve "konular" ve yazar ve okuyucular arasında diyaloga daha fazla yer veren yeni yazı türleri ortaya çıkacaktır. Birçok antropolog, betimleme "konuları" tanım olarak "yazısızmış" gibi bir tavır içinde etkinliğini sürdürüyor ama bu antropologlar araştırmacıların çalışmalarına gitgide daha kolay ulaşıyorlar ve onlar da görüş, düşünce ve eleştirilerini dile getirebiliyorlar.

Antropoloji de çok disiplinli olacak, kendi perspektifine, diyaloga girdiği başka insan bilimlerinin ve edebiyatın perspektiflerini ekleyecektir. Antropolojinin felsefeye, psikolojiye, psikanalize, dilbilimine, siyaset bilimine, ekonomiye, coğrafyaya, tarihe ihtiyacı vardır ve gazetecilerle, yazarlarla, sinemacılarla ve sanatçılarla tartışmalara katılır. Çağdaş tarihin büyük travmaları (Yahudilere uygulanan soykırım, Kızıl Kmerlerin kitlesel katliamları, Ruanda soykırımı) sonucunda antropologları sadece kaynak olarak değil, genellikle teorik perspektifleri ve anlatım biçimi açısından ilgilendiren edebiyat yapıtları ve filmler ortaya çıkmıştır. Sinema ve video gibi yazı dışındaki başka teknikler çeşitli ortamları yansıtma, söz verme, bir eylemin gelişmesini izleme olanakları sunarlar. Bununla birlikte, burada olayları doğrudan yansıtan "saydam" bir aracı söz konusudur. Roland Barthes'ın deyişiyle, "gerçek etkileri"ni başarılı biçimde aktarmak sinemada edebiyata göre daha kolay değildir. Her iki durumda da inşa edilmesi gereken bir söylem söz konusudur.

VI. Bölüm

SAHTE ALTERNATİFLERİ AŞMAK

İnsan bilimleri, hipotezlerini, anlayışlarını, metodlarını ve yazı biçimlerini sürekli yeniden değerlendirmektedir. Tarih sürecinde iki kutup arasında gidip gelmişlerdir bunlar büyük olasılıkla; bir yanda kökleşme, kurum ve düzen arzusu; öte yanda kuşkuculuk, yapısöküm, bir romantizm biçimi. Düzen ve düzensizlik, kolektif ve bireysel, nesnel ve öznel, anlam ve işlev hipotezlerin üretkenliğini büyük ölçüde engeller ve teorik düşünceyi ikilemler içine kapatır. Sosyoloji ve antropoloji nesnel sezgilere karşı oluşmuştur, toptancı açıklamalar sistemini benimsemişlerdir ve bir sistemin temeli olan ilişkileri ararlar.

Henri Maine, Ferdinand Tönnies ve Emile Durkheim'dan miras kalan ve bireysel davranışları açıklamak amacıyla toplumun genel normlarından hareket eden bu toptancı açıklama sistemi yerini Max Weber'den miras kalan ve daha çok bireysel aktördenhareketle davranışların kökenlerini açıklamaya çalışan metodolojik bir bireycili-

ğe bırakmıştır. Bu açıdan bakıldığında, toplum ya da kurum sosyal ilişkilerden doğar; normlar ilişkilerin nedeni değil sonucudur. Modelini oluşturabileceğine inandığı kuralların yorumu bağlamında antropologun değerlendirilmesindeki güçlüklerden biri şudur: davranış normlarını belirleyen, kurallar koyan temel bir yapının (bir kurum) olup olmadığının bilinmesi ya da, tersine, yapının pratik etkinliklerle üretilip üretilmediğinin bilinmesi... Aslında, karşılıklı bir ilişki örneğiyle karşı karşıyayız; bireyi üreten toplumdur ama sadece bireyler toplumu üretebilir. Dolayısıyla, birey ve toplumu karşı karşıya getirmek saçmadır, çünkü bireyi tek başına düşünmek mümkün değildir ve kolektif de kaçınılmaz biçimde bireyin içindedir. Düzen ve düzensizlik kutupları arasında, günümüzde daha çok ikinci durum ön plandadır; aynı şekilde, kesinlikten çok kuşku, genelden çok özel ön plandadır. Eleştirmenler dünyanın kaotik karakteri ve büyük öyküler patlaması üstünde dururlar. Yeni yayınlar evrimci, yayılmacı, işlevselci, yapısalcı antropologların ve onların izinden gidenlerin küresel kavramlarının "kurgusal" niteliğini bıktırıncaya kadar anlattılar. Bitmek bilmeyen kelime oyunlarına ve tartışmalarına girmeden şunu belirtelim ki, her şeyin kurgu olduğunu ve her şeyin içinde kurgu olduğunu söylemek çok ilginç değildir. Her metnin bir yapı, yapının açık bir gerçeklik olduğunu söylemek, insan bilimleriyle ilgili bir metnin kesin gerçeklik iddiasında olamayacağından bir kurgu olduğunu söylemek dilin bir aşırılığıdır ya da bir retorik etkisidir. Gerçekten de, kurguyu, yanılgıyı, yalanı, sahteyi, ideolojik argümanı, modeli, hipotezi vb. titizlikle

ayırt etmek gerekir. Kurguda yazar bilinçli ve mantıklı bir biçimde yaratma eğilimini gösterir; okutmak istediği şey yarattığı, etkileyici bir öyküdür. Bu öykü gerçeklikten esinlenmiş olabilir ama referansı açık seçik biçimde düşseldir. Anlattığı olaylar kesinlikle tarihsel olarak üretilmemiştir. Tylor, Morgan, Frazer gibi XIX. yüzyılın büyük evrimcileri kendilerini gerçekten yeni bir uygarlık tarihçileri kuşağı gibi görüyorlardı. Onlara göre insan toplumları tek hatlı bir gelişme yolundaki evrelerdi ve sanki bütün insanlığın amacı Batı toplumunu yaratmaktı. Yanılmış oldukları, bir Batı şovenizminden etkilenmiş oldukları kesindir ama kendini aldatmak kurgulamak değildir. Aynı şekilde, mekân ve zaman olarak dünyanın uzak bölgelerindeki insani kurumların olağanüstü morfolojik benzerliklerini saptayan –konuttan, akrabalıktan cenaze törenlerine, müzik ve danstan ritüellere, tarım tekniklerinden savaşlara– bazı XIX. yüzyıl sonu antropologları kültürel özelliklerin coğrafi dağılımını öğrenmeye ve yaygınlık düzeylerini yeniden oluşturmaya çalışmışlardır. Sorun şudur bu bağlamda: evrimciler gibi yayılmacılar da tasarladıkları teorileri desteklemek amacıyla yararlandıkları kaynakların güvenilirliği konusunu pek fazla önemsemiyorlardı. Bugün işlevselcilikten söz etmek neredeyse ayıp, çünkü biliniyor ki, bir toplumun oluşturucu unsurları bir makinenin parçaları ya da canlı bir varlığın organları gibi "çalışmaz", ama Radcliffe-Brown yapısı bireylerin aralarındaki ilişkiler modeliydi ve Radcliffe-Brown içtenlikle bu modelin gözlemlenen verilerin içinde olduğuna inanıyordu. Daha sonra bazı eleştirmenler yapısalcılığı eleştirirken bu öğretinin gösteren ve

gösterilen arasında sabit bir ilişki öngördüğünü ileri sürdüler ama bu da genel gösterge teorisi çerçevesi içinde formüle edilmiş bir hipotezdi. Bu açıdan bakıldığında, sosyal olan her şeyi anlambilime indirgeyen aşırı biçimleri tartışılsa da, yapısalcılık antropoloji yapma biçimini derinlemesine değiştirmiştir.

Antropolojik analiz, kaçınılmaz bir biçimde, yapısal ve karşılaştırmacıdır ve özel durumların basit bir rölövesi değildir, genel bir ulaşılabilirlik düzeyindedir. Öte yandan, düşünceleri ve pratikleri, anlam ve işlevi karşıtlaştıranlar da ontolojik *a priori*lerdir. Sembolik sistemler hem işaret ettikleri için hem de işlevsel olduklarından etkindirler. Dünyada etkin olabilmek için ona bir anlam vermek gerekir; dolayısıyla, sosyal mantıkların hem etkinliklerini hem de yapılarını analiz etmek gerekir. Feminist antropologlar, 1970'li yıllardan bu yana, antropolojinin klasiklerinde sergilenen dünya anlayışlarının arkasında, hemen her zaman erkek düşüncesinin bulunduğunu göstermişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak, hiç kuşkusuz, bazı sapmalardan ve önyargılardan söz edilebilir ve bunları düzeltmesi gereken de çağdaş antropolojidir. Aynı şekilde, yerel özellikler gerçekliğinin bilimadamı tarafından kesin biçimde öne sürülen tümeller kurgusuyla mantıklı bir biçimde karşıtlaştırılması mümkün değildir. Antropolojinin nihai amacı insani olguların bu değişkenliğinin irdelenmesidir ve bu değişkenliğin irdelenmesi, kaçınılmaz bir biçimde, benzerliklerin ve tümellerin de irdelenmesini gerekli kılar. Rolleri sürekli biçimde yeniden dağıtan hareketli bir tarih içindeki özel betimlemelerin farklılığı her

genellemeyi ve her karşılaştırmayı engelleseydi antropolojinin pek bir önemi olmazdı. Tabii ki, kuralların ve değişmezlerin ifade edilmesi bir bilimadamının gerçekliği kanıtlanmış çok sayıda bilgiyi genel bir düşüncenin desteğiyle verimli bir biçimde eklemleyebilme yeteneğine dayanabilir ama durum her zaman böyle değildir. Her kanıtlama, Habermas'ın ideal söz durumu dediği, yani sadece bir perspektif olarak gerçeklik araştırmasını kabul eden bir uygulama olarak profesyoneller arasında tartışmaya açıktır. Bir etnograf ya da antropologun yapıtını değerlendirme olanağı veren de metinlerin çok dikkatli bir okumasına ve karşılaştırmasına dayanan bu tartışmadır. Bir araştırmanın gereçlerini verilerden çok araştırmacının ürettiği yapıtlar şeklinde düşünmek ve bir yandan da dış gerçeklikle ilgili bir şeyin araştırmanın özelliklerine direndiğini kabul etmek mümkündür pekâlâ. Hiç kuşkusuz, bütün bilimsel teoriler öyküler, anlatılardır ama ötekilere benzemez bu öyküler ve anlatılar. Eğlendirici öyküleri, reklamları, propaganda yazılarını, öğreti yazılarını ve nesnel bir bilgi aktaran yazıları aynı düzlemde görmek pek doğru değildir. Gerçeğe ancak özel bir kültür prizması aracılığıyla ulaşılabileceği olgusu ne amaç olarak gerçekliği ne de keşiflerin evrensel ulaşılabilirliğini ortadan kaldırabilir. Buluşların, yapıların çözülmesi, gerçekliğin belli bir tanımına beslenen inancın gizemini açığa çıkarır, sadece gerçekliğin var olmadığını söyler. Yapısöküm teorisyenleri karmaşık bütünlük kurgularını işler: toplum, sosyal sistem, sosyal örgütlenme, sosyal yapı, kültür, Fransızlar vb. Bununla birlikte, vokabülerlerinden bu sözcükleri ve on-

lara eşlik eden tüm biyolojik ya da mekanik eğretilemeleri silmek isteyen araştırmacılar ve bilimadamları bireysel düzeyi aşma gereğini hissettiklerinde "...nın dünyası", "...lar evreni", "...ler küresi" vb. küresel sözcüklere yeniden başvurmak zorunda kalırlar kesinlikle. Hiç kuşkusuz, dikkatli bir incelemeye tabi tutmak gerekir bunları ama kurumlar anlayışı (Montesquieu), nesnel tin (Hegel), anlamlı bütünlük (Dilthey), kolektif bilinç (Dilthey), ideal tip (Weber), sembolik sistemler (Lévi-Strauss), düşsel kurum (Castoriadis), ideo-lojik (Augé), ideal (Godelier) gibi toptancı kavramlar toplumsal ilişkiyi anlamamız için ihtiyacımız olan yararlı kavramlardır. Aslında, toptancı açıklama sistemi ve bireycilik gerçek ya da sahte arasındaki bir yargı bağlamında karşıtlaşmazlar; bunlar metodolojik tercihlerdir ve her birinin avantajları ve sakıncaları vardır. Bir toplum iki farklı görüş açısından hareketle irdelenebilir. Sözgelimi, Pakistan'daki Patanlar; Fredrik Bath bu toplumu bireyden ve oyun teorisinden hareketle incelemiştir; A. Assad ise aynı toplumu Marksist esinli karmaşık sistemler tekniği teorisine göre incelemiştir. Bunlar aynı konuya iki farklı ışık tutma biçimidir, kesinliği tartışmalı iki model.

Tümevarım ve tümdengelim yöntemlerini karşıtlaştırmak kötü bir tartışma başlatmaktır, çünkü iyi bir antropolog kesinlikle her ikisinden de yararlanır. Yerel bir gerçekliğin içine girer, gözlem yapar, katılır, betimler, kaydeder, filme çeker vb... Bir model elde edinceye kadar (buna tümevarımcı yaklaşım denir); ama, öte yandan, teorik hipotezleri de (kendininkileri ve muhataplarınınkini) sürekli

test eder, olguları gözlemleyerek bunları güçlendirir ya da yalanlar. Kitaplarda ve filmlerde verilen, başkalarının imgesini oluşturmayı karmaşık hale getiren, bunları grup ya da birey olarak en fazla önemsediğimiz andan asla kesinlikle emin olmamızdır; onları kendimizden çok farklı gösterdiğimiz an ya da bütünüyle kendimiz gibi gösterdiğimiz an, özelliklerini belirttiğimiz an ya da evrensel olanı keşfettiğimiz an. Bir antropolog sürekli çelişkili deneyler yapar, farklılıklar çarpar onu ama her gün insanların farklı olduklarından çok daha fazla birbirlerine benzediklerini görür. Bu zor sorun bilimsel, ahlaksal ve siyasal düzlemde anlam yüklüdür kesinlikle ama entelektüel eleştiriyi boş yere dramatize eden şey normatif yargıların alelacele formüle edilmesidir. Buradan baktığımızda, klasik özcülük –bir toplumun ya da bir kültürün durağan bir tanımına (değişmez özellikleriyle) inanma olgusu– görececilerin (çoğu zaman postmodern denir onlara) her şeyi tarihsel bağlamıyla açıklama kaygısından daha ağır bir yüktür. İnsanları sömürgeci etnolojiye özgü farklı etniler içinde sınıflandırma iradesi, bir anlamda, bugünün cemaatçiliğini ifade ediyordu. Her iki durumda, söz konusu olan, bir "toplumu" tarihsel çevresinden çıkarmak, kendisini oluşturan bütünden, yani devletten korumaktır. ABD'de manastır ve kilise modeli cemaatçiliğin ve dolayısıyla çokkültürlülüğün gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Tocqueville, bu konuda, ayrımın çok önceden yapılmış olması dolayısıyla, Amerikan kiliselerinin devletle rekabet edemeyeceğini gösterir. Avrupa ülkelerinin çoğunda olup bitenin tersine, kiliselerin elinde bulunan kurumlar devlete geçmemiştir. Avrupa'da

bugün cemaatçi bir anlayış gelişiyorsa eğer, bu, devletin entegre edici gücünün ve ahlakçılıkla karışık amatör bir antropolojinin iyi anlaşılamamış bir bayağılaştırmasının zayıflamasından gelmektedir. Bu ideolojide *a priori*nin yerini tutan, kimliklerin ve dolayısıyla farklılıkların oluşmasının temelindeki mekanizmaların anlaşılması değil, kültürel farklılıkların yüceltilmesidir. Kimlik hareketleri antropologdan ve ahlaksal yargıdan gelmez. Zaten vardır ve açıklamaya, dolayısıyla da anlamaya çalışmak gerekir onları.

Bütün dünyada halklar küresel mekanizmalarla (sermaye, mal, nüfus, mesaj, imaj hareketleri) yönetilir ve onların dışında gelişen bu mekanizmaların yapısal temeli dünya kapitalizmidir. Günümüzde herkes örgütlerin, alışverişin, pazarların etkisindedir ve çoğumuz hızlı değişim içindeki bir dünya sisteminin dışında olduğumuzu sanırız. Dolayısıyla, herhangi bir bölgede yaşayan insanların bir araya gelmeleri, zamana meydan okuyarak kültürlerini uyarlamaları, geçmişlerinden yaratıcı bir biçimde yararlanarak yerlerini bulmaları ve bundan bazı yararlar sağlamaları hiç de şaşırtıcı değildir. Antropolog bu ideolojilerin yapısını sökebilir ve tekelci anlayışın bütün biçimleriyle –ırksal, etnik, sınıfsal, dinsel, cinsiyetle ilgili– ve yanlış bir biçimde esas nitelikler olarak sunulduğunu gösterir, ama aynı zamanda bunların ortaya çıkış nedenlerini anlamak için bir tarihçi gibi çalışmak zorundadır. Yaklaşık yirmi yıl önce tarihçi Eric Hobsbawm geleneklerin yaratıldığını ve sürekli biçimde yeniden yaratılmaya devam ettiğini söylüyordu. Antropolog bu düşünceye siyasetsiz ve

mizansensiz bir kültürün olmadığı düşüncesini ekleyebilir. Bugün kimlik kavramı hem küresel hem yereldir, hem yaşanan döneme hem geçmişe, hem devlete hem de kökenlere bağlıdır; kesinlikle iyi kötü bunların eklemlenmesine bağlıdır.

SONUÇ

Biz ve onlar karşıtlığı (modernler/ilkeller, Kuzey/Güney, Batı/Doğu) son yıllarda en fazla eleştirilen antropolojik *a priori*lerden biri olmuştur. Edward W. Said (*Oryantalizm*, 1979) ve onu izleyenler özellikle Batı'nın kendisi ve dünyanın geri kalan bölümü arasında bir ayrım oluşturmak amacıyla *kültür* kavramını araçsallaştırmasını eleştirmişlerdir. O zamana kadar "Güney"in entelektüellerinin eleştirisi daha çok "etnosid" (Robert Jaulin), yani Batı'nın tüm kültürel farklılıkları yok etmek ve dünyayı kendine göre biçimlendirmek amacıyla planlı bir şiddet uygulaması üstünde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla, antropoloji iki ateş arasında kalmıştır: asimilasyonculuk suçlaması ve ilkellik suçlaması. Değerler düzleminde Batı ve dünyanın geri kalan bölümü arasında bölünme oluşması bir temele dayanmaz ve "sanayileşmemiş" tüm insanlık için tek bir kategori oluşturmak anlamsızdır. Ama bilimsel düzlemde modernler ve *ötekiler* ayrılığı kolayca yok edilemez. Antropoloji Batı'da belli başlı üç evrede gelişen karmaşık bir bilimsel gelişmenin sonucudur. Birinci evreyi sadece antropoloji ve tarihin değil, aynı zamanda metafizik, este-

tik, etik, retorik, matematiğin de temellerini atmış olan Yunan ve Roma felsefesinin olağanüstü atılımı oluşturur. İkinci evre "Aydınlanma" yüzyılının bilimsel ve felsefi gelişmesine denk düşer, üçüncü evreyse sanayi devrimiyle birlikte gelişmiştir. En azından, dünyayla ilişkilerde kesinlikle radikal değişikliklere yol açan iki olayın ciddiye alınması gerekir: ikisi de Batı'da keşfedilmeyen ama Avrupa'nın benimsediği ve geliştirdiği yazı ve matbaa ve sanayi devrimi. Walter J. Ong, Jack Goody ve daha başka bazı isimlerin gerçekleştirdiği çalışmalar, teknik olarak yazının iletişim etkinliklerini temelden değiştirdiği önemli bir dönüşüm getirdiğini göstermişlerdir. Bu devrimin tüm özelliklerini, bilişsel süreçleri, eğitimi, sosyal denetimi, teknolojik gelişmeleri, arşivleri, kültürel birikimi kavramış değiliz henüz. Liberalizme ve pazar ekonomisine dayanan sanayi devrimi aynı zamanda kesin ve belirleyici bir dönüşümdür. Tüm sosyal biçimlerin yöneldiği bir model olan evrimcilik gerçekten çürütülmüştür ama her şeye rağmen bütün dünyanın –bu bağlamda *küreselleşme* denen son evre ölçü alınmıştır– buna göre yapılandığı ve yapısının bozulduğunu teslimetmek şarttır. Karl Polanyi'ye göre, bu *büyük dönüşüm* bu büyük liberal devrimi gerçekleştiren *modernler* ve tüm öteki sosyal biçimler arasında bir uçurum oluşturmuştur (bu konuda bkz. Louis Dumont, *Essais sur l'individualisme*, 1983). Hiç kuşkusuz, bu dönüşüm sanıldığı kadar rasyonel değildir ve –hiç kuşkusuz– çok "gelişmiş" sanayi sonrası toplumu ekonomisi, sembolik özellikler, ideoloji, inançlar olmadan tam anlamıyla açıklanamaz, ama bir bilimsel ve teknolojik araştırma profesyonelleşmesi yarat-

mıştır. Bu, hiçbir biçimde, Batı toplumlarının eleştirel düşünce tekelini ellerinde bulundurdukları anlamına gelmez; tüm insan toplumlarında farklı deneyimler yaşayan birey, eylemlerinin anlamını analiz edebilmek için, zaman zaman belli bir mesafeden bakar olaylara. Dünyanın hiçbir yerinde insan kültürel bir otomat değildir, aslında bir kereye mahsus olmak üzere tanımı yapılmış özel bir role indirgenemez. Buna karşılık, bütün kültürler sadece yasalar, kurallar, yapılar oluşturmak kaygısı içinde rasyonel argümanlarla karşılaştırma yapmaya dayanan bilimsel bir modelin içine katılamaz. Bugün tartışılan mesele şudur: bilim ve araştırmanın özerkleşmesi tüm öteki bilgi biçimleri karşısında epistemolojik bir kopuş getirecek midir yoksa "bilim" adı altındaki, izole olmuş kategori tüm öteki biçimler arasında bilimin sadece göreli bir biçimi midir? Hiçbir evrensel gerçeğin bulunmadığını, sadece dönemin tarihsel ve kültürel bağlamıyla açıklanabilecek eksik ve bölük pörçük açıklamalar bulunduğunu söyleyen kısmi tarihselci görüş değildir bizim görüşümüz. Dünyanın belli bir bölgesinde bir keşif gerçekleştiğinde, bu keşif kısa sürede evrensel bir boyut kazanabilir; bilim, bugün ve uzun zamandan beri bütün dünyaya aittir.

Bu mesleğin ağırlık noktasını açıklamak zordur çünkü yaşanan çağın belirgin özelliği çok sayıda etkinliğin ve sürekli artan araştırma konularının birlikte olmasıdır. Üretim, "ampirik" anlamda, çok büyük ölçüde "klasik" özelliğini korumaktadır ama tartışmalara eleştirel akımlar egemendir ve bunlar ön plandadır sürekli. Bu bağlamda, kabataslak bir portre çizilirse, ampiristlerin (görgücü) gözlem-

lerin önemine inanmaya devam ettikleri, "disiplinin kazanımları" sorununu tartışmayı reddettikleri ve çoğu zaman epistemolojik tartışmaların dışında kalmayı tercih ettikleri söylenebilir. En sivri dergilerdeki tartışmalar okunduğunda etnografik monografinin –bir sosyal birimin olabildiğince eksiksiz betimlemesi– edebiyat dünyasında sık sık ölüm döşeğinde olduğu söylenen XIX. yüzyılın gerçekçi romanı gibi modasının geçtiğini söyleyenlere inananlar olabilir belki ama durum hiç de öyle değildir; bugün nasıl XIX. yüzyıla göre daha çok gerçekçi roman yayınlanıyorsa, aynı şekilde, monografinin altın çağına göre de daha çok monografi yayınlanmaktadır. Ayrıca, ampiristler de betimlemeyle yetinmezler; alan malzemelerinden ve edebi kaynaklardan yararlanırlarken teoriler geliştirirler ve onları iki kutuba ayrılırlar: genel bir hipotezi –sözgelimi işlevselci– doğrulamaya çalışanlar ve belgelendirilmiş özel durumlardan hareketle sosyolojik yoğunluğu ağır basan olguları anlamaya çalışarak tümevarım yöntemiyle çalışanlar. Disiplinlerin farklı alt-alanlarında iktisadi antropoloji ya da kültür/kişilik ilişkileri kadar farklı konularda her yıl çok sayıda çalışma yayınlanmaktadır. Anlambilimsel yapısalcılık, hiç kuşkusuz, artık kesin kuralları içinde uygulanan bir yöntem değildir ama etkisi azalmamıştır. Günümüzde çok sayıda etkinliğin yapısalcılık sonrası etkinlikler biçiminde nitelendirilmesinin nedeni, bunların kod, kodlama, sembolik kavramlarını değil, tarihselci anlayışı dikkate almayan bir görüşü, kaynaklar eleştirisindeki boşluğu ve/veya zihinselci bir felsefeyi (Claude Lévi-Strauss'un ünlü "zihinsel kuşatmalar" araştırması) reddetmeleridir. Yorumcu (ki-

mi zaman anlambilimsel ya da filolojik denir) antropoloji de güçlü etkisini sürdürmektedir ama aynı zamanda ham veriler olabileceği düşüncesine şiddetle karşı çıkan anti-pozitivist bir görümüm içinde de dağılmıştır. Çok sayıda antropolog anlamın sosyal, tarihsel ve retorik olarak oluştuğu konusunda hemfikirdir. Buna karşılık, *tekstüalizm* –insanların okumanın yeterli olduğu bir metne, bir söyleme yükledikleri anlamın özümlenmesi– denen olgu da şiddetle eleştirilmiştir. Bilimsel gerçekliği, kendi araştırma etkinliği de dahil olmak üzere, bilimsel uygulamaların düzenleyici bir alanı gibi görmemeye başlayan ve çok moda olan görececi bir epistemoloji, genelleştiği takdirde, hiç kuşkusuz, disiplinin yok olmasıyla sonuçlanacaktır. Ama bu durum, daha çok, araştırmacıların felsefe ya da sanatsal etkinliklere yönelmeleriyle vücut bulur. Teoriye karşı aşırı kuşkuculuğa çok uzak olan bazı araştırmalarda daha çok bir kesinlik çabası görülür; bu araştırmalar etno-dilbilimsel, sosyo-dilbilimsel, doğa antropolojisi, dünyaya düzen vermeye yönelik sürekli etkinlikler, sınıflandırmalar, sosyal ilişkiler, bilişsel süreçlere dayanan titiz bir araştırmadan hareket ederler.

Kültürel ürünleri ya da bilgi sistemlerini veya zihinsel mekanizma sistemlerini inceleme olgusu yerellik-evrensellik tartışmasını başlatmıştır. İngilizce *postcolonial studies* denen olgu ve kültürel özcülüğün (bir kültüre değişmez özellikler yüklemek) yoğun eleştirisisosyal davranışları bağlamlara göre, tercih, strateji, diyalog ilişkisi içinde yorumlayan yeni bir işlevselcilik biçimini gündeme getirmiştir. Güçlü, motive eden ama hiç kuşkusuz "alan" ve sorunsallaşması zorluğuyla ilişkilendirilmesi gereken bir akım

antropolojisinin aynasını kendine çevirir. Teorik şema, araştırmacının bakışının disiplinin üretim koşullarıyla nasıl belirlendiğini gösterirken, nedensel yapısalcılık, işlevselcilik ve marksizmin bazı özelliklerini almıştır. Antropologun düşünce kategorileri, değerleri, uyduğu kurallar, alan çalışması sırasında başkalarıyla ilişkileri, arşiv teknikleri ve yazısı tarihsel bağlam ve araştırmanın kurum olarak tanımlanma biçimiyle açıklanır. Bu açıdan bakıldığında, sadece üniversiter antropolojinin doğduğu ülkelerde değil, bu modeli benimsemiş ülkelerde de ulusal geleneklere eğilmek ilginçtir. Latin Amerika'da antropologlar öteki "Batı" ülkelerindeki antropologlarla aynı eğitimi görürler. Hiç kuşkusuz, gözlemledikleri şeylerin haklarını savunma konusunda son derece gayretlidirler. Bu bağlamda egzotizm sorunsalı (tartışmalı "onlar/biz" karşıtlığı) Avrupa ya da ABD'ye göre daha yoğun ifade edilir, çünkü burada ayrım sorununun daha açık siyasal yansımaları vardır. Çok zengin bir Latin Amerika ve yabancı literatürü yerli kabilelerin yaşamını çeşitli yönleriyle belgeler: akrabalık, kozmoloji, göç, ekoloji, ekonomi-politik. Büyük bir ölçekten bakıldığında, ırksal önyargılar, hiyerarşi, bireycilik, kent antropolojisi, aile biçimleri, eğitim, uyuşturucu, şiddet, bilim ve toplum ilişkileri, psikanaliz ve antropoloji ilişkileri, din alanındaki yenilikler, Afrika-Amerika kültleri konusunda geniş çaplı araştırmalar yapılmaktadır. Ama bu antropolojinin özelliği, özellikle çatışmanın, "sınır"ın, ilişkinin, "etnik sürtüşmeler"in, ulusal entegrasyonun, yerliciliğin teorileştirilmesinde yoğunlaşır. Bugün artık antropolojiyi sözlü geleneğe sahip toplumların mirasını yazı alanına taşıma

gibi düşünemeyiz. Birçok bağlamda, yazı, hiç değilse kısmen, kuşaklar boyunca kullanılmıştır. Onun etnografinin en geçerli ama aynı zamanda da en zor biçimi olduğunu söyleyen Malinowski, Hsiao-Tung Fei adlı birini Çinli köylülerle ilgili monografisini yayınlamaya teşvik etmiştir. Daha sonra, Mysore N. Srinivas Hindistan'ın güneyinde yaşayan Korglarla ilgili çalışmasını yayınlamıştır; onu uluslarararası çapta başka Hintli araştırmacılar izler. Günümüzde çok sayıda araştırmacı kendi toplumlarında çalışmalarını sürdürmektedir ve bunlar kimi zaman modernleşme hareketlerine angaje olmuşlar, kimi zaman da özenle bütün tartışmaların dışında kalmışlardır. 1980'li yıllarda, azınlık gruplarından çıkan araştırmacıların yürüttükleri çalışmalara işaret etmek amacıyla, "yerli antropolojisi" ifadesi antropolojik literatüre girmiştir. Sorun kimi zaman hararetle tartışılmıştır; yerli ya da Afrikalı antropologlar, her şeyden önce, mesleğin protokollerine ve akademik ayrımlara göre düşünen antropologlar mıdır yoksa daha önceden belirlenmiş ilgi odaklarını kopya etmeden kendi araştırma amaçlarını geliştirebilirler mi? "Batı'da" eğitilmiş olsa da, Asya, Afrika ya da Okyanusya'dan gelen bir antropologun sözde nesnel kavramsallaştırmalar içinde gizlenmiş etnomerkezciliğin izleri üstünde daha fazla durması güçlü bir olasılıktır. Öte yandan, iki kültüre ait olma olgusu bir zenginlik gibi görülebilir. Anadilinde yazmayan ya da çok dil bilen bir yazarın üslubunun özelliklerini *karışma* (dilbilimde yabancı unsurların girişiyle oluşan yeniden yapılanmalar anlamına gelen bir sözcük) olgusuna borçlu olduğu bilinir. Etnografik literatüre ait olmayan

başka yazılar değerli görünebilir. Bu bağlamda Hindistan Pandilerinin metafizik düşünceleri ve genel olarak tüm edebi yapıtlar örnek gösterilebilir, çünkü yazarlar sosyal olguların en önemli gözlemcileridir. Buraya kadar Batılı araştırmacılar tarafından yazılan yapıtların "konuları" olan insanlar bu yapıtları okuyorlar ve kimileri yenilerini yazıyor. Buna karşılık, kimi zaman, söz konusu toplumun bireylerini betimleme ve analiz etme hakkını kısıtlamayı öngören biraz karanlıkçı bir eğilim ortaya çıkıyor. Bu, hiç kuşkusuz, antropolojinin hem karşılaştırmacı hem evrenselci amaçlarıyla çatışan bir yasaklama aksiyomudur. "Güneyli" bazı araştırmacılar bir Kuzey ülkeleri vizyonu da önerirler ama örgütlü ve parasal açıdan desteklenen bir araştırmanın görüldüğü zengin ülkeler ve araştırmanın lüks kabul edildiği, görüşlerin karşılaştırılmasının engellendiği "gelişmekte olan" ülkeler arasında güçlü bir bakışımsızlık vardır. Araştırmaya ayrılan olanaklar son derece eşitsiz dağıtılmaktadır, öyle ki, birçok Afrikalı, Asyalı, Okyanusyalı ve Güney Amerikalı araştırmacı Batı üniversitelerine ve enstitülerine sığınmaya çalışmaktadır. Kuzey ya da Güney, Doğu ya da Batı... Güçlü bir çağdaş antropoloji rüzgârı, dünyayı olduğu gibi anlamaya çalışmak için nostalji ve yitik cennet sayfasını kesinlikle kapatmıştır. "Gelenek" sözcüğüyle şeyleştirilmiş tutucu kültürel miras vizyonu çatışkı terimleriyle (gelenek/modernite) çok basit bir sosyal dönüşüm anlayışını güçlendirmiştir. Günümüzde otantik bir yerliliğin bulunduğu söylenebilecek yerlerin sayısının az olduğu, etnisitenin bir grubun özelliğinden çok bir ilişki olduğu, pazar ekonomisinin ve devlet kurumlarının

soyağacı yapılarıyla bağdaşmaz olmadıkları, bir gerilla hareketinin çılgınlıklara dönüşebileceğini, her yolla, göçler, malların uzun sürelerde uzun mesafelere nakledilmesi yoluyla "küresel" alışverişin buharlı makinenin icadıyla başlamadığını biliyoruz. Antropolojiyi kökenlerin ya da yitik cennetlerin araştırılması ya da Batılılaşmaya karşı gösterilen dirençlerin dökümü gibi görme yanlışlığından kurtulmak gerekir. Antropologların rolü bilinmeyen toplulukları keşfetmek olmadığı gibi dünya kültür atlasının boşluklarını doldurmak da değildir; onların rolü, daha çok, kültürel ifade biçimlerinin, onlara anlamlarını veren tarihsel bağlam içinde eleştirel bir analizini yapmaktır. Bunun için de dünyadaki dönüşümlere (genetik mühendisliği, enformasyon teknolojileri, sayısal görüntüler) ve dünyaya meydan okuyan önemli olgulara dikkat etmeleri gerekir: zenginliklerin eşitsiz dağılımı, çevreye verilen zararlar, yeni salgın hastalıklar. XXI. yüzyılda antropolojinin ilgi alanı "geleneksel" denen toplumların korunması ya da kaybolması değil, gruplar arasındaki ilişkiler, alanda ampirik olarak gözlemlenebilecek yerel unsurlar ve küresel ya da dünyasal unsurlar arasındaki ilişkilerdir. Etnografinin, antropolojinin dayandığı temel metodolojinin, potansiyel baskı gruplarının, enformasyon ağlarının, biyoteknolojilerin, hareketlerin (sermaye, göçmen, mesaj), sayısal görüntülerin toplumların ve kültürlerin sızdırmazlığını deldiği bir dünyayla ilgili olarak söyleyecekleri vardır. Bugün, tarihin, antropolojinin ve sosyolojinin sınırlarında, Batı toplumlarında bireyciliğin gelişmesinin son biçimleri konusunda düşünmemiz gerekiyor. Bu tüketici bireyciliğinin analizi

medyaların müthiş etkisini ve aile, soyağacı, klan, devlet, okul ve hatta çarpıcı gelişmelere rağmen din gibi sosyal ilişkilerin yaratıcı kurumlarının zayıflamasını dikkate almak zorundadır. Antropoloji, bundan böyle, farklı ölçüleri mutlaka hesaba katmak zorundadır: yerel, ulusal ve "küreselleşmiş".

İnsan bilimleri belli bir grubun bireyleri arasındaki ilişkilerin bağlamsallaşmış bir analizini yapmaktan kaçamaz. Gerçekten de, bu bağlamda, küçük ya da büyük ölçekte çok yaygın biçimde yeni oluşumlara, sürekli yeni kimlik ifadelerine ve oluşumlarına tanık oluyoruz; bunların genellikle medyalar tarafından yansıtılan siyasal ve/veya dinsel ifadesini hepimiz az ya da çok tanıyoruz artık. İlişki ve bağlam belirgin çelişkiler içinde birlikte hareket ederler. Davranışların (özellikle tüketimle ilgili davranışların) bireyselleşmesi kimliklerin yeniden oluşmasıyla atbaşı gider. Bunlar ilişkinin türünü değiştiren iletişim teknolojilerindeki büyük gelişmeyle ve sembolün yerini koda bıraktığı belli bölgelerin dışına taşmış yerlerin gelişmesi olgusuyla çakışırlar. Öte yandan, yerel koşullarda (her türlü bölgesel özellik) bir güçlenmeye, teknolojilerin, ekonominin küreselleşmesine ve bilinçlerin küreselleşmesi denebilecek bir olguya tanık olunur. İnsanlık kendisi hakkında bilinçlenir ama güç dengeleri ve şiddet onun geleceğini tehdit etmeye devam eder. Dünya tekbiçimlileşir ama zenginliğin ve yoksulluğun uç noktalarında eşitsizlikler derinleşir. Bilim, evrenin ve yaşamın bilinmesi alanında devrimci gelişmeler gerçekleştirir ama her çeşit dinsel bağnazlık da ağırlığını her zamankinden fazla hissettirir.

Tüm bu çelişkiler, mini senaryolar ve bazı yerel koşullar aracılığıyla görülür ve okunur; antropolojinin bunlara bakışı, bu bağlamda, iç mantığı, dış belirleyicileri ve genel anlamı kavrayabilme konusunda tüm öteki disiplinlerden ve araştırma alanlarından çok daha elverişli bir araçtır.

KAYNAKÇA

Althabe, G. ve Selim M., *Démarches ethnologiques au présent*, Paris, L'Harmattan, 1998.

Augé, M., *Pour une anthropologie des mondes contemporains*, Paris, Aubier, "Critiques", 1994.

Balandier, G., *Sociologie actuelle de l'Afrique noire*, Paris, PUF, 1955.

Bonte, P. ve M. Izard, *Dictionnaire de l'ethnologie et de l'anthropologie*, Paris, PUF, 1991; II. Baskı, 1992; yeniden basım, "Quadrige", 2000.

Clifford, J., *Routes. Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, Cambridge (Mass.) ve Londra, Harvard University Press, 1997.

Evans-Pritchard, E. E., *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* (1937), Fransızca çev.: *Sorcellerie, oracles et magie chez les Azandé*, Paris, Gallimard, 1972.

Geertz, C., *Works and Lives: The Anthropologist as Author*, Stanford University Press, 1988.

Godelier, M., *Rationalité et irrationalité en économie*, Paris, Maspero, 1969.

Héritier, F., *Masculin/féminin. La pensée de la différence*, Paris, Odile Jacob, 1996.

Lévi-Strauss, C., *Anthropologie structurale II*, Paris, Plon, 1973.

Sapir, E., *Anthropologie*, Paris, Ed. de Minuit (I. Baskı, 1949), 1967.